Article

IJOKS

International Journal of Kurdish Studies
(ISSN:2149-2751)
4 (1), pp. 233 – 251
http://www.ijoks.com

Morphosyntactical Representation in Kurdish Language

***Abdulјabar Mustafa MAROOF* [1] *& Sazan Zahir SAEED* [2]**

Received: Nov 30, 2017 **Reviewed**: Dec 31, 2017 **Accepted**: Jan 08, 2018

Abstract

This study entitled (Morphosyntactical Representation in Kurdish Language) is an attempt to identify those mechanisms that produce morphosyntactic units. This is by showing the the steps of building the project and how they are applied based on theories that govern syntactic connections. From this perspective, the study uses the examples and their analyses as experimental evidence to answer these questions: does morphosyntax as a pre-sentence manifestation project need to pass all the syntactic and semantic components the way a sentence project needs to? Or is it a different syntactically produced project? By syntactic and semantic components, it is meant those that are there within Projection Principle and Extended Projection Principle.

Keywords: Morphosyntax, Projection, Deletion Rules, Copy, Movement, Semantic Selection .

Recommended citation:

Maroof, A.M. & Saeed, S.Z. (2018). Morphosyntactical Representation in Kurdish Language. *International Journal of Kurdish Studies* 4 (1), 233 –251, DOI: 10.21600/ijoks.383403

نواندنی مۆرفۆسینتاکسیی لە زمانی کوردییدا

پ.ی.د.عەبدولجەبار مستەفا مەعرووف
زانکۆی سلێمانی/ کۆلێژی زمان_ بەشی کوردی

م. سازان زاهیر سەعید
زانکۆی سلێمانی/ کۆلێژی زمان_ بەشی کوردی

پێشەکیی:

ئەم توێژینەوەیە، تایبەتە بە (نواندنی مۆرفۆسینتاکسیی لەزمانی کوردییدا)*، تێیدا ئەو هەنگاوانە تیشکیان دەخرێتەسەر، کە لە بەرهەمهێنانی پڕۆژە پاش_ڕستەییەکانی زمانی کوردییدا وەك لێکەوتەی پڕۆژەیەکی ڕستەیی، دەگیرێنەبەر. لەمەشەوە پەیوەندیی دروستەیی نێوان سەرو تەواوکەرەکان پەیوەست بە (پێدانی دۆخ، ئاڕاستەی دۆخ، جێکەوتە، پارامیتەر)ەوە دیاریدەکرێن، بەوپێیەی لە پڕۆژەی مۆرفۆسینتاکسدا، پێشبینیی گۆڕانی پەیوەندییەکان دەکرێت بە بەراورد لەگەڵ پڕۆژەی سینتاکسیی ڕستەدا، لەبەرئەوەی لە مۆرفۆسینتاکسدا، گشت هەنگاوەکان لەچوارچێوەی ڕێسای پڕۆژەسازدانی فراوانکراودا ڕوودەدەن، بەوەش کردارەکان نواندنێکی سینتاکسیی جیاوازیان دەبێت. گرنگە ئەوەش بگوترێت، توێژینەوەکە بەپێی یاساکانی گواستنەوەو کۆپییکردن، کردەی لابردن Deleteو جوڵاندنەکان Movement

[1] Asst. Prof. Dr., Department of Kurdish Language/ College of Language/ Language & Humanities/ University of Sulaimani. Kurdistan Region - Iraq. E-mail: **abduljabar.maroof@univsul.edu.iq**

[2] Lecturer- Phd Student. Department of Kurdish Language/ College of Language/ Language & Humanities/ University of Sulaimani. Kurdistan Region - Iraq. E-mail: **sazan.mohammad@univsul.edu.iq**

* ئەم توێژینەوەیە لە تێزی دکتۆرای توێژەرەوە هەڵهێنجراوە.

بەسەر ئارگومێنتە خورتییەکانی ڕستەدا جێبەجێدەکات، چونکە ئەو یاسایانە سەنگی محەکن‌و جڵەوی پڕۆژەی مۆرفۆسینتاکسیان گرتووە.

١/١ پێکهاتەی مۆرفۆسینتاکسیی:

دروستەی مۆرفۆسینتاکس نواندنێکی مۆرفۆلۆژییانەی سینتاکسەو بەشێکە لە مۆرفۆلۆژیی کرداری سینتاکسیی، بەوپێیەی بەهۆی نیشانەکانی ڕێککەوتنەوە ڕوودەدات[i]. مۆرفۆسینتاکس نواندنی پێکهاتە سینتاکسییەکانە، واتە لە پێکهاتەیەکی سینتاکسیی دیکە دەکەوێتەوە، نەك ئەوەی خودی خۆی، کەرەستەکانی ڕاستەوخۆ لە فەرهەنگەوە وەربگرێت، هەربۆیە هەنگاوەکانی پێکهاتەیەکی سینتاکسیی نابڕێت، بەڵکو لە پێواژۆکانی پاش سینتاکس/ ڕستەوە بەرهەمدێت، بەجۆرێك بەرهەمی سەرە ئەرکییەکانەو لەچێوەی ڕێسای پڕۆژەسازدانی فراوانکراودا ڕۆدەنرێت. بۆ نموونە هەریەك لە نیشانەکانی (م_مان)، کە لە پڕۆژەکانی ڕێککەوتندا دەردەکەون، لە مۆرفۆسینتاکسدا نواندنێکی بچووکتری ئەو جێناوە سەربەخۆیانەن، کە لە سینتاکسدا گۆکردنی بکەرییان هەن‌و لە پێکهاتەی (٣)دا دەخرێنەگەڕ، بڕوانە هەنگاوەکانی بەرهەمهێنانی پێکهاتە سینتاکسییە جیاوازەکان لە هێڵکاریی(١)دا، کە خۆی لە شکانەوەی سینتاکسییانەی توخمە فەرهەنگییەکان X^0 دا دەبینێتەوە.

هێڵکاریی (١)

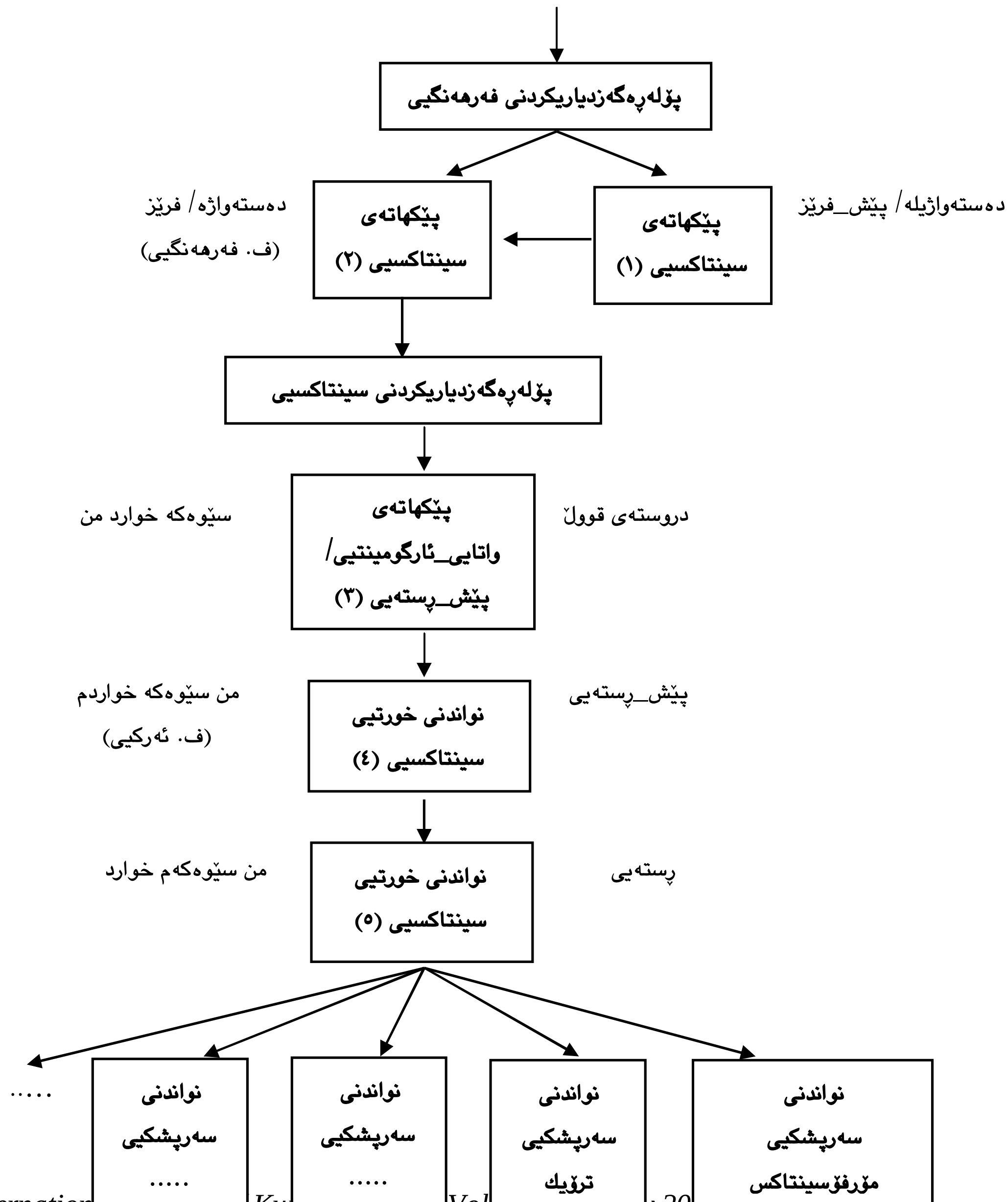

بەپێی هێڵکاریی (١)، سەرە ئەرکییەکان، کە مۆرفیمەکانی ڕێککەوتنن، پاش گواستنەوەی کەسی بکەریی بۆ Spec ی فرێزی ڕێککەوتن، دەردەکەون، بەهۆی ئەو گواستنەوەیەشەوە، کە پەیکاڵی a بجوڵێنەیە بۆ زمانی کوردیی، ڕستەی کوردیی بەرهەمدێت. ڕستە، کە هەنگاوی سینتاکسیی پەیوەست بە دروستەوە هەروەها قۆناغی واتایی تایبەت بەخۆی بڕیوە، دەبێتە دوا نواندنی خورتیی پێکهاتە سینتاکسییەکان (بڕوانە نواندنی خورتیی سینتاکسیی پێکهاتەی (٥))، بەڵام هەرچیی نواندنێك لە پاش ئەو دروستە خورتییەوە دەربڕدرێت، دەبێتە نواندنێکی سەرپشکیی سینتاکسییانە، کە توێژینەوەکە خۆی بە نواندنی دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکانەوە خەریکدەکات (بڕوانە هێڵکاریی (٤))، کە تێیدا جێکەوتە سینتاکسییو مۆرفۆسینتاکسییەکانی ئارگومێنتو ئارگومێنت_داواکەرەکان پەیوەست بە دوو نواندنی جیاوازەوە، دەستنیشانکراون.

مۆرفۆسینتاکس پڕۆژەی مۆرفیمی ڕێککەوتنە[ii]. مۆرفیمەکانی ڕێککەوتن هاوسەنگیی نێوان سینتاکسو مۆرفۆسینتاکس پەیوەست بە پارامێتەرو دۆخو دروستەی ئارگومێنتەوە ڕادەگرن (بڕوانە پارەکانی دواتر)و واشدەکەن، هەردوو پڕۆژەکە بەرهەمبێنو بەوەش سەرەوەی پڕۆژەکە دەگرن (بڕوانە هێڵکاریی(٢)). واتە گەر زمانی کوردیی، پێڕەوی ڕێککەوتنی نەبووایە، ئەوا هەریەك لە گواستنەوە خورتییو سەرپشکییەکانی بەرهەمنەدەهاتن. دروستەی مۆرفۆسینتاکس، بە بوونی دروستەیەکی سینتاکسیی لە چەشنی ڕستەوە پەیوەستە، کە تێیدا هەر ئارگومێنت/ کەتیگۆرییەکی سینتاکسیی، بەپێی ڕۆڵە واتاییەکانیان لە جێکەوتەی سینتاکسیی خۆیاندا گۆکردنیان دەبێت، بەوەش وەك پێشتر خرایەڕوو، ڕستە لەڕووی پێداویستییە سینتاکسییو سیمانتیکییەکانەوە (بڕوانە پاری (٥/١))، دروستەیەکی تێرو بێکەموکوڕییە، هەربۆیە خاوەنی پێکهاتەی سینتاکسییو واتایی خۆیەتی. لێرەدا پرسیارێکی گرنگ دێتەئاراوە، ئەویش ئەوەیە، ئایا مۆرفۆسینتاکس نواندنێکی مۆرفۆلۆژییانەی سینتاکسە؟ یان بە پێڕەوێکی سەربەخۆو جیاواز دادەنرێت؟

دەستخستنو گەیشتن بە وەڵامێکی دروستو گونجاو بۆ پرسیارێکی لەو جۆرە، پێویست بە هێنانەوەی نموونەو داتاو پاشان شیکردنەوەیان دەکات. لەم ڕووەوە، ئەگەر کار بەو بۆچوونە بکەین، کە مۆرفۆسینتاکس نواندنی کەتیگۆرییە سینتاکسییەکانی ڕستەیە بە مۆرفیم[iii]، ئەوا بۆچوونەکە ئەو مەرجە دەسەپێنێت، کە دەبێت لەبری هەر کەتیگۆرییەکی دەرنەبڕراو، مۆرفیمێك لە جێگەی دابنرێت/ کۆپییکرێت[iv] (بڕوانە (١)). پەیوەست بەمەوە، بەوپێیەی ڕەگی کردار V^0، سەری ڕێزمانیی حوکمکەرەو لەسینتاکسدا هەڵاوێرکردنی سیمانتیکییو پۆلەڕەگەزیی بۆ تەواوکەرەکەی دەکات، بوونو هێشتنەوەی لەناو دروستەی مۆرفۆسینتاکسدا خورتییە. لەو ڕوانگەیەشەوە، کە ڕەگ V^0 هەڵگری واتای سیمانتیکیی کردارە، وەك توخمێکی فەرهەنگیی، جڵەوی هەردوو پڕۆژەی سینتاکسیی ڕستەو مۆرفۆسینتاکسیشی گرتووە، بەڵام لەبەرئەوەی V^0 بەتەنها پڕۆژەسازدەری ڕستە نییە، بۆیە نەك ڕەگ، تەنانەت فرێزی کرداریی بێ تاف VPیش، کە پڕۆژەی ڕەگە، بە تەنها ڕێگەپێدراو نییە، بەڵکو بۆ TP، گۆکردنی تەواوکەرێکی سینتاکسیی دەبێت، کەواتە TP یش لەناو دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکەدا، هاوشێوەی پڕۆژەی سینتاکس، فرێزێکی هەبووەو ڕوودەداتەوە، هەر لەبەر ئەو هۆیەیە، هەرچیی کەتیگۆرییە دەرنەبڕراوەکانی بکەرو بەرکارە، پاش کۆپییکردنو جوڵاندنیان[v]، بەفرێزی تافەوە دەلکێنرێن، نەك بە فرێزی کردارییەوە، بەوەش مۆرفۆسینتاکس نواندنێکی سینتاکسییە لە ئاستی پڕۆژەسازدانی فراوانکراودا بەرهەمدێت، چونکە ڕێککەوتن، کە سەرێکی ئەرکییە، بونیاتیدەنێت.

١. ئەوان وانەکەیان خوێند. ← خوێندیان Ø.

ڕوونکردنەوەکانی سەرەوە جەخت لە ئەو ڕاستییە دەکەنەوە، کە هەرچەندە ڕەگ هەڵگری واتای کردارەو وەك بنەڕەتی پێکهێنانی دروستەی مۆرفۆسینتاکس گۆدەکات، بەڵام لەبەرئەوەی بەپێی ئەو ویستو ناواخنە فەرهەنگییەی، V^0 وەك توخمێکی فەرهەنگیی پڕۆژەسازدەر هەیەتی، تەواوکردنو دەستەبەرکردنی واتاکەی، وابەستەی تەواوکەر_ئارگومێنتەکان_یەتی، بۆیە هەبوونی کۆپیی ئارگومێنت_داواکراوەکان لەتەك سەرە ڕێزمانییەکەی ڕەگدا، مەرجی سینتاکسییانەو سیمانتیکییانەی ڕوودانی دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکە دەبێتو تێردەکات.

دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکان وەك قۆناغێکی پاش_ڕستەیی (pre-sentence)، لێکەوتەی پڕۆژە سینتاکسییە_ڕستەییەکانو لەوانەوە بەرهەمدەهێنرێن، بەوەش "مۆرفۆسینتاکس ئاستێکی ڕووکەشی دروستەی ڕستەیە، ئەوەش وادەکات توخمەکانی پەیکاڵی دروستەی ڕستە/ AGRP بن"[vi]، واتە هاوشێوەی ڕستەی سینتاکسیی، مۆرفۆسینتاکسیش پڕۆژەی ڕێککەوتنەو ڕێککەوتن حوکمیدەکات/ سەرەوەی پڕۆژەکە دەگرێت (بڕوانەهێڵکاریی (٢)). ئەوەش دەیسەلمێنێت، کە (ا) مۆرفۆسینتاکس نواندنی پڕۆژەی سینتاکسە، واتە نواندنی ئەو کەتیگۆرییانەی، هەبوونیان لەناو وەچە پێکهاتەکانی ڕستەدا گرنگو خورتیین[vii]، لەمەشەوە وا گریمانەدەکرێت، هەردوو پڕۆژەکە لەڕووی پۆلەڕەگەزو هەبوونی جێکەوتەو پارامیتەریشەوە، چوونیەكو هاوتابن. (ب) ناتوانرێت پێشبینیی ڕاڤەکردنێکی واتایی دروست بۆ دروستەیەکی مۆرفۆسینتاکسیی بکرێت، ئەگەر سینتاکسییانەو سیمانتیکییانە بۆ کەتیگۆرییە سینتاکسییە دەربڕراوەکان نەگەڕێنرێنەوە (بڕوانەپاری (٥/١))، هەربۆیە سینتاکس بە بنەماو مەرجەعی بەدەستهێنانەوەی تەواوی واتاو زانیارییە هەڵگیراوەکانی نێو دروستەی مۆرفۆسینتاکس هەژماردەکرێت. بە دەربڕینێکی دیکە، هەڵهێنجانی واتای مۆرفۆسینتاکس بە ئەو زانیارییانەوە بەندە، کە لە دروستەی ڕستەدا بەهۆی پۆلەڕەگەز/ کەتیگۆرییە سەربەخۆکانەوە

دەگەیەنرێن، بەوەش دروستەی مۆرفۆسینتاکس سیمانتیکییانە پەیکاڵی ڕستە لێبەرهەمهێنراوەکەی دەبێت، بەپێچەوانەوە، بەبێ گەڕانەوە بۆ پێشینەی زانیارییەکانی پرۆژە سینتاکسییەکەی ڕستە، چاوەڕواندەکرێت، چەند وێناو ئەگەرێگ بۆ لێکدانەوەی واتایی دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکە لەئارادابێت، بڕوانە(٢)و ئەگەرە واتاییەکانی لە(٣)دا.

٢. بینیمن[viii].
٣_ ا. من ئێوەم بینی.
ب. من ئاراەو شیرینم بینی.
پ. من تۆو ڕۆژانم بینی.
ت. من مامۆستاکانم بینی.
ج. من هاوڕێکانم بینی.
ح. من خزمەکانم بینی.
٤_ ا. خواردتان؟
ب. ئێوە مزرەسێوەکانتان خوارد؟

هێڵکاریی(٢)

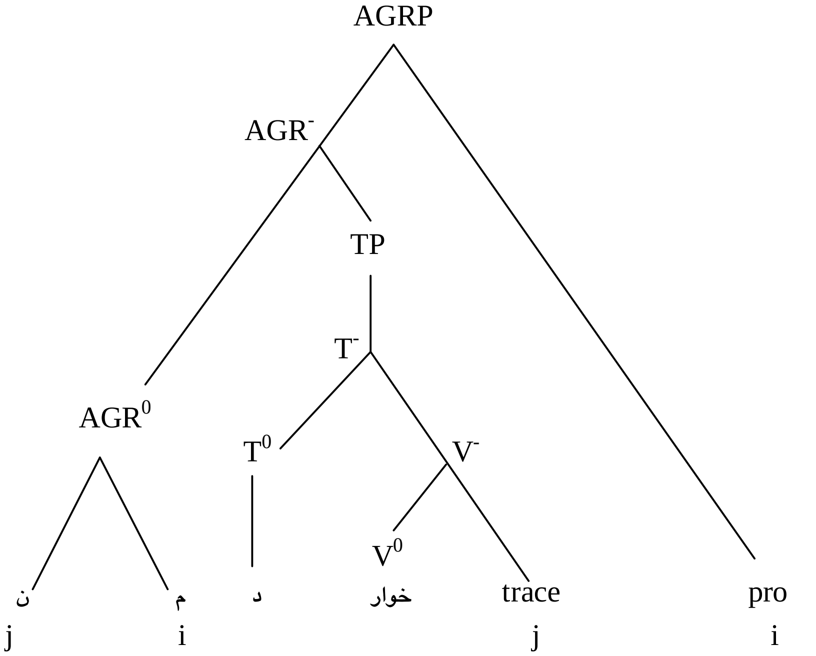

(٤_ا)، دروستەیەکی مۆرفۆسینتاکسییەو بەهۆی دەرنەبڕینی کەتیگۆرییە سینتاکسییەکانەوە، واتاکەی تەمومژاوییەو ناڕوونە، بۆیە ڕاڤەکردنی واتاکەی بۆ گوێگر، جارێکی دیکە پێویستی بە داڕشتنەوە، یان گەڕانەوەبۆ بونیاتی ئەو دروستە سینتاکسییە هەیە، کە دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکەی لێبەرهەمهێنراوە، هەروەك ناتوانرێت بێ بوونی (٤_ب)، پەی بە ئەو زانیارییە واتاییە ببرێت، کە لەناو دروستەی (٤_ا)دا هەڵگیراوە، ئەمەش بەخشکەیی ئەوە دەردەبرێت، کە مۆرفۆسینتاکس ئەگەرچیی بنەماکەی دروستەیەکی سینتاکسییە، بەڵام بەهۆی نواندنی مۆرفۆلۆژییانەی کەتیگۆرییەکانەوە، لەڕووی سیمانتیکەوە دروستەیەکی کەمزانیارییەو نرخو بەهای واتایی، بە ئەندازەی دروستە سینتاکسییەکە تێر نییە، مەگەر بە پێشینەی زانیارییە سینتاکسییەکەوە گرێبدرێتەوە، بۆ نموونە دروستەیەکی وەك (٥_ا) لەڕووی بەهای واتاییەوە پەیکاڵی (٥_ب) نییە، بەڵکو لە (٥_ا)دا زانیارییەکان دیسپلینکراون، واتە هەر زانیارییەکی ئاشکرای پۆلەڕەگەزیی، بە شاراوەیی لەناو مۆرفیمێکدا هەڵگیراوەو نوێنراوە، ناڕوونییەکەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە کۆپیکردنی هەر کەتیگۆرییەکی سینتاکسیی، بەهۆی هەمان فۆڕمی وەکیەکو لەیەکچووی نیشانەکانی ڕێککەوتنی (م_مان)، (م_ین)ەوە ڕوودەدات، کە جگەلە فیچەرەکانی کاتو کەس، بواریان بۆ گرتنەوەو خستنەڕووی جۆراوجۆریی فیچەرو زانیارییەکانی ناواخنی ئارگومێنتە بنەڕەتییەکەیان نییە.

٥_ ا. ڕواندمن.
ب. من نەمامەکانم ڕواند.

سەرنجدان لە نموونەکانی (٢_٥)، ڕێگە بۆ هەڵهێنجانی ئەو ئەنجامە خۆشدەکەن، کە واتای دروستەیەکی مۆرفۆسینتاکسیی، لەڕێی مارکەلێدانی سینتاکسییەوە بەدەستدەهێنرێتەوە. بەجۆرێك ئەم کردەیە، مارکەلێدانی پۆلەڕەگەزیی بۆ نیشانەکانی ڕێککەوتن دەستەبەردەکات، کە بە بەرجەستەکردنەوەی ئارگومێنت/ کەتیگۆرییە سینتاکسییە هەبووەکەیەوە پەیوەستە، بەوەش ئەمجۆرەی مارکەلێدان، وەك (٥_ب) نیشانیدەدات، لەڕێی دووبارە دەربڕینەوەی دروستەی DP یە دەرنەبڕراوەکانەوە جێبەجێدەکرێت، چونکە نیشانەکانی ڕێککەوتن، دەبنە کۆد بۆ پۆلەڕەگەزی جیاواز بە فیچەری جیاوازەوە، بۆیە هەر بەهۆی مارکەلێدانی سینتاکسیی کەتیگۆرییە جیاوازەکانیشەوە ئەو کۆدانە دەکرێنەوە، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە هەر نیشانەیەکی ڕێککەوتن، خاوەنی پێشینەیەکی زانیاریی دیاریکراوە لە فۆڕمی دروستەیەکی سینتاکسیی_واتاییدا، بەوپێیەی لە پێکهاتە سینتاکسییو سیمانتیکییەکاندا هەڵاوێرکردنی سینتاکسییو واتاییش بڕێنرانەوە، هەربۆیە "کۆدەکە، ئەگەر لای قسەکەر مارکەلێدراو بێت، ئەوا لای گوێگر لێکدانەوە واتاییەکەی یەکسان دەبێت"[ix]، بەمەش لەلایەك DP یە بەرجەستەکراوەکە لە سینتاکسدا هاوتاو پەیکاڵی نیشانە مۆرفۆسینتاکسییەکەی دەبێتو لەلایەکی دیکەشەوە، سینتاکسییانە هەمان نیشانەیان دەبێت/ هاونیشانە دەبن.

٢/١ پێکهاتەی سینتاکسیی پەیوەست بە پۆلەڕەگەزەوە:

ئەگەر مۆرفۆسینتاکس نواندنێکی مۆرفۆلۆژییانەی کەتیگۆرییە سینتاکسییەکان بێت، ئەوکات وەك لە پاری پێشوودا خرایەڕوو، بۆ دەستخستنی پڕۆژەی مۆرفۆسینتاکس، هەبوونی دروستەی ڕستەیەکی بێکەموکوڕیی، گرنگو خورتییە، کە تێیدا پێداویستیی ڕەگی کردار وەك سەرێکی فەرهەنگیی پەیوەست بە پۆلەڕەگەزەوە جێبەجێبووبێت، بەوەش بەپێی چەشنی کردارەکە، بۆ هەر پۆلەڕەگەزێك، گۆکردنێکی جیاواز لەئارادایە، لەلایەك پەیوەست بە جێکەوتەوەو لەلایەکی دیکەشەوە پەیوەست بەو دۆخە ڕێزمانییەوە، کە پێیدەدرێت. بەمۆرفیمکردنی ئەو پۆلەڕەگەزانە بەهۆی نیشانەکانی ڕێککەوتنەوە، بەواتا گۆکردنی مۆرفیم/ نیشانەکانی ڕێککەوتن وەك ئەلتەرناتیڤی پۆلەڕەگەزە سینتاکسییە دەرنەبڕراوەکان لەڕستەدا، ئەمەش وادەکات پۆلەڕەگەزەکانو مۆرفیمە لەبریدانراوەکانیان لە دابەشبوونێکی تەواوکەرانەدا بن، چونکە هەردووکیان بۆ گەیاندنی هەمان ناوەڕۆكو واتا، لە دروستەی ناوەکیی جیادا[x] گۆدەکەن.

لەم ڕوانگەیەوە، بۆ جێبەجێبوونی پێویستییەکانی دروستەیەکی مۆرفۆسینتاکسییو بونیاتنانی، هەنگاوی یەکەم بە دەرنەبڕینی ئارگومێنت/ کەتیگۆرییە سینتاکسییە خورتییەکان لەناو هەردوو وەچەپێکهاتەی بکەرو کرداردا دەنرێت، ئەم هەنگاوەش بەپێی یاساکانی دەرنەبڕین Deletion Rules، ڕوودەدات. لەهەنگاوی دووەمیشدا پەیوەست بەتیۆری کۆپییەوە، لەبری هەر کەتیگۆرییەکی سینتاکسیی دەرنەبڕراو، مۆرفیم _نیشانەی ڕێککەوتن_ لە جێکەوتەکەی دادەنرێت (بڕوانە (٦))، واتە "دەبێت لە شوێنی فرێزە ناوییە لابراوەکە کۆپییەك بەجێبهێڵرێت، مۆرفۆسینتاکسی زمانی کوردیی پەیکاڵی ئەو وەچەتیۆرەیەو لابردنەکانی لەڕێگای مۆرفیمەکانی ڕێککەوتنەوە جێبەجێدەکات"[xi]. کۆپییکردن لەجێکەوتەی کەتیگۆرییە دەرنەبڕراوەکان، بەهۆی نیشانەکانی (م_مان)، (م_ین)ەوە ڕوودەدات، بەوپێیەی نیشانەی دیسپلینکراون بەو ئەدگارە سینتاکسییە جۆراوجۆرانەی، بەهۆی فیچەرە واتاییەکانەوە لە (٧)دا دەردەخرێن. لەو نێوەندەشدا، وەکیەکییو پەیکاڵیی کەتیگۆریی بکەریی[xii] و بەرکاریی لەگەڵ نیشانەکانیاندا، بەهۆی ناوکۆیی فیچەرەکانی [کەس، ژمارە]وە بواریان بۆ دەرەخسێت، بە دەربڕینێکی دیکە "جێناوە سەربەخۆکانی زمانی کوردیی هاوپێرستی ئەو دوو دەستە کلیتیکەن، کە بەپێی جێکەوتە سینتاکسییەکان دەشکێنەوە"[xiii]، یان لەڕاستیدا دەرفەتی دەرنەبڕینی ئارگومێنتەکانو دواتر جوڵاندنی جێگرەوەکانیان، لە دەستی کلیتیکەکان/ مۆرفێمەکانی ڕێککەوتندان، ئەویش بۆ پاراستنی پارامێتەرو ئاڕاستەکانی دۆخن. کەواتە نیشانەکانی ڕێککەوتن، بوار بۆ کردەی دەرنەبڕینی کەتیگۆرییەکان دەڕەخسێنن، چونکە بەپێی تیۆری کۆپیی، "فرێزێکی ناویی/ دیارخەریی لەڕستەدا، لەڕووی سیما ڕێزمانییەکانی (کەسو ژمارە، یان ڕەگەز)ەوە کۆپی دەکرێتو لە جێکەوتەیەکی تردا دەردەکەوێت، کە دەبێتە جێگری فرێزەکە"[xiv]، ئەوەش لەسەر بنەمای زانیاریی کۆن/ پێشتر ڕوودەدەن، ئەگینا مۆرفێمەکانی ڕێککەوتن لە دروستەی مۆرفۆسینتاکسدا پەیوەست بەو زانیارییانەوە، لەڕووی واتاوە ناڕوونن. پاشان جوڵاندنی[xv] نیشانەی کەتیگۆرییە کۆپییکراوەکان لەلای ڕاستەوە بۆ لای چەپی فرێزی تاف ڕوودەداتو بە TP یەکەدا هەڵدەواسرێن، ئەویش لەبەرئەوەی مۆرفێمەکانی ڕێککەوتن لەزمانی کوردییدا دەوروبەری مۆرفۆلۆژیی کردارەکانن. بڕوانە هێڵکاریی (٣)، کە هەنگاوەکانی بەرهەمهێنانی دروستەی مۆرفۆسینتاکس پێشنیازدەکات.

٦_ ا. مـن   جـلـەکـانـم   شت.

ب   م   ن   شت

کۆپیی کەتیگۆریی دەرنەبڕراوی بکەریی   کۆپیی کەتیگۆریی دەرنەبڕراوی بەرکاریی

پ. trace pro شتمــــن. (لکاندنی نیشانە)
j i j i

٧. /م_مان/، /م_ین/
+ سەری ئەرکیی
+ نیشانەی کەس
+ نیشانەی دۆخ/ نیشانەی ڕێککەوتن
+ پارێزەری ئاڕاستەی دۆخ
+ ژمارە
+ پارێزەری پارامیتەر

هێڵکاری (٣)

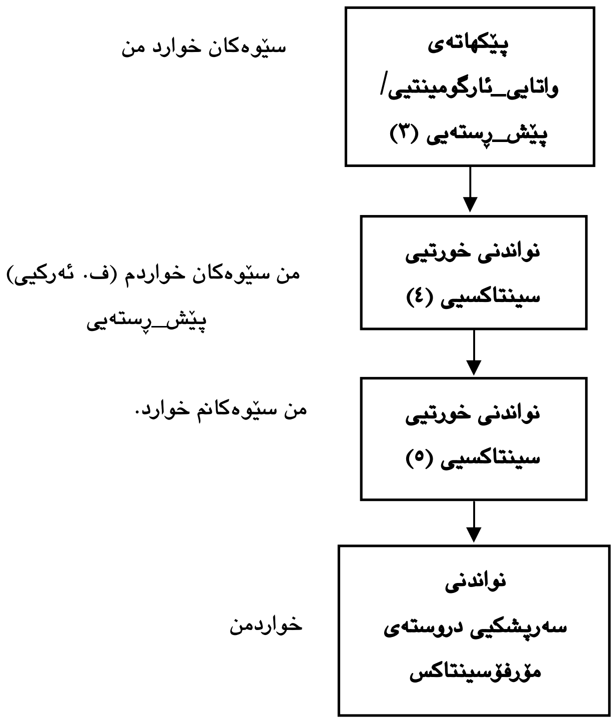

بەپێی هێڵکاریی (٣)، دروستەی ڕووکەشی ڕستە[xvi]، کە دوا نواندنی سینتاکسییە (بڕوانە نواندنی خورتیی سینتاکسیی (٥)ی هێڵکارییەکە)، دەستپێکی هەنگاوەکانی بەرهەمهێنانی دروستەی مۆرفۆسینتاکس دەبێت، چونکە پاش ڕوودانی گواستنەوەکان لە دروستەی قووڵەوە بۆ دروستەی ڕووکەشو بونیاتنانی پڕۆژەی ڕستە، بە چەند هەنگاوێك نەخشە بۆ بەرهەمهێنانی پڕۆژەی پاش_ڕستەیی post sentence مۆرفۆسینتاکس دەکێشرێت. بنەڕەتی بەرهەمهێنانی دروستەکەش، پاش دەرنەبڕینی کەتیگۆریی خورتیی لەسینتاکسدا، پابەندی جێبەجێکردنی بنەماکانی تیۆری جوڵەی کۆپیی[xvii] دەبێت لای چۆمسکییChomsky's copy theory of movement، کە تیۆرەکە، جوڵە بە ئۆپەراسیۆنێکی ئاوێتە لە هەردوو وەچە ئۆپەراسیۆنی دەرنەبڕینو کۆپییکردن دادەنێت[xviii]. هاوکات جوڵاندن "کردەیەکە تێیدا پێکهاتەیەك بەهۆی کۆپییکردنییەوە، لە جێکەوتەکەی خۆی لادەبرێت _دەجوڵێنرێت_ displacedو جێکەوتەیەکی تر لە دروستەکەدا دەگرێت"[xix]، بۆ ئەم بنەمایەش، ئەو مەرجە سینتاکسییە لەئارادایە، کە دەبێت نیشانە لەبریدانراوەکان/ کۆپییکراوەکان لەگەڵ جێکەوتەی بنەڕەتیی ئارگومێنتە دەرنەبڕراوەکانیاندا (trace ،pro)[xx]، هاونیشانەبن (بڕوانە (٨))، لەمەوە جوڵەی کەتیگۆرییە دەرنەبڕراوەکان بە نیشانەکانی ڕێککەوتنەوە پەیوەستن، چونکە نیشانەکانی ڕێککەوتن ئەلتەرناتیڤی ئەو کەتیگۆرییانەنو هەر ئەوانیش دەرفەتی دەرنەبڕینو جوڵاندنیان بۆ دەڕەخسێنن.

٨_ ا. من هاوڕێکانم بینی.
ب. pro trace بینیـــمــــن.
i j i j

وێڕای جیاوازیی سینتاکس‌و مۆرفۆسینتاکس لەڕووی دروستەی ناوەکیی‌و جێکەوتەوە، دەتوانرێت دروستەکان بەهۆی هاونیشانەکردنەوە هاوتابکرێنەوە، تاوەکو ڕێککەوتن لەنێوان جێکەوتەی کەتیگۆرییە سینتاکسییە دەرنەبڕراوەکەو کۆپییەکەیدا ڕوودات. لەلایەکی دیکەشەوە بەو هۆیەوە، کە لە سینتاکسدا کرداری فەرهەنگیی، ئارگومێنت_داواکەرەو ئارگومێنت_داواکراوەکەش جێکەوتەی ڕاستی کردارە فەرهەنگییەکە دەگرێت، پارامێتەری هاوسێیەتیی Subjucency Parameter لەنێوان کرداری فەرهەنگیی‌و بەرکاردا دروستدەبێت، کەچیی لە مۆرفۆسینتاکسدا وەك لە سەرەوە خرایەڕوو، جوڵاندنی کۆپیی ئارگومێنتە دەرنەبڕراوەکان بۆ جێکەوتەی چەپی کردارە تافدارەکە، دەبێتەهۆی تێکچوونی پارامێتەری هاوسێیەتیی نێوان سەرو تەواوکەر، تێکچوونی ئەم پەیوەندییەش، لەڕێگای هاونیشانەکردن‌و ڕێککەوتنەوە چارەسەردەکرێت/ ڕێگادانی بۆ دەستەبەردەکرێت، چونکە بەهۆیانەوە دەستەبەری بنەمای سینتاکسیی زمانی کوردیی دەکرێت، کە خۆی لە ئاڕاستەو پارامێتەری سەری ڕێزمانییدا دەبینێتەوە.

ڕوونکردنەوەی داتا سینتاکسیی‌و مۆرفۆسینتاکسییەکان ئەو ڕاستییە دەخەنەڕوو، کە هەردوو پرۆژەی سینتاکس‌و مۆرفۆسینتاکس، بەرهەمی هەمان توخمی فەرهەنگیی ڕەگن، چونکە لە هەردوو پرۆژەکەدا ڕەگ بەهەمان فۆرمەوە پارێزراوە، بەڵکو پێواژۆی لەبرییدانان لەڕێی نیشانەکانی ڕێککەوتنەوە، جێکەوتەی ئارگومێنتەکانی (بکەر)، یان (بکەر، بەرکار) دەگرێتەوە، هەروەکچۆن لە دروستە سینتاکسییەکەدا ڕەگ V^0 بەرکار هەڵاوێردەکات‌و دواتریش کردارە سینتاکسییەکەی TP بکەری ڕستەکە دیاریدەکات، ئاڕاستەی هەردوو هەڵاوێرکردن Selection ەکەش پەیوەست بە تیۆری دروستەی ئارگومێنتەوە، بەرەو لای ڕاست دەبێت، لە مۆرفۆسینتاکسیشدا وابەستەیی نیشانەکان بە جێکەوتەی کەتیگۆرییە دەرنەبڕراوەکانیانەوەو ڕێککەوتنیان، هەر بەرەو لای ڕاست دەبێت.

٣/١ پارامیتەر لەدروستەی مۆرفۆسینتاکسدا:

ئەگەر ڕوودانی مۆرفۆسینتاکس ئەنجامی دەرنەبڕین‌و دواتر جوڵاندنی کەتیگۆرییە سینتاکسییە بەمۆرفیمکراوەکان/ نیشانەکانی ڕێککەوتن بێت، ئەوا پێشبینییدەکرێت بەهۆی کردەی جوڵاندنەکەوە، دروستە بەرهەمهاتووەکە دروستەیەکی پارامێتەر_جیاواز بێت، ئەگەرهاتوو چارەسەرنەکرێت، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە سەرەوڕیزبوونی مۆرفیمەکان لەناو دروستەی مۆرفۆسینتاکسداو پەیوەست بە کردارە تافدارەکەوە، گۆڕانیان بەسەردا دێت، بەوپێیەی لە سینتاکسدا کەتیگۆریی بەرکار، ئارگومێنت_داواکراوی ناوەکیی فرێزی کردارییەو بەوەش مەودای ڕوودانی، چوارچێوەی VP دەبێت، کە پەیوەندیی هاوسێیەتیی لەگەڵ فرێزی تافداردا دروستدەکات، هەرچیی ئارگومێنتی دەرەکیی بکەریشە، جێکەوتەی دەرەوەی فرێزی کرداریی دەگرێت، کەچیی پارامێتەری دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکە بەو جۆرە دەبێت، کە نیشانەی ڕێککەوتنی بکەریی، ڕاستەوخۆ بە دوای فرێزی تافداو نیشانەی بەرکاریش، جێکەوتەی دوای نیشانەی بکەریی _جێکەوتەی کۆتایی دروستەکە_ دەگرێت[xxi]. چۆنێتیی سەرەوڕیزبوون‌و بەدوایەکداهاتنەکەش، لە(١)دا شێوازبەنددەکرێت.

(١)_ کرداری تافدار (فرێزی تاف) + نیشانەی ڕێککەوتنی بکەریی + نیشانەی بەرکار

شیکردنەوەکان لەلایەك ئەو ڕاستییە دەخەنەڕوو، کە نیشانەکانی ڕێککەوتن لەبەرئەوەی مۆرفیمی بەندی ڕێزمانیین، دەبێت سروشتێکی لکاویان هەبێت، چونکە وەك گوترا، کردارە تافدارەکە ناتوانێت بەبێ بوونی نیشانەی بکەر، یان بکەرو بەرکار (ئەگەر کردارەکە تێپەڕ بوو) گۆکردنی هەبێت، لەبەرئەوەی پێداویستییە جێبەجێبووەکەی لە سینتاکسدا بۆ نەگوێزراوەتەوە، بۆیە دروستەکە کەموکوڕیی دەبێت‌و ڕێپێنادرێت، تا ئەو کاتەی بۆ تەواوکردنی واتاکەی، لەگەڵ نیشانەکانی ڕێککەوتندا لەسنوری دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکەدا ڕوودەدەن، بەمەش نیشانەکانی ڕێککەوتن دروستەکە تێردەکەن‌و دەرفەتی ڕوودان/ گۆکردنی بۆ دەرەخسێنن. (بڕوانە هێڵکاریی (٤))، کە تێیدا پارامێتەرو سەرەوڕیزبوونەکانی لە سینتاکس‌و مۆرفۆسینتاکسیشدا، خراونەتەڕوو.

هەر لەم ڕووەوە، گرنگە پەیوەست بە پارامیتەرەوە ئەوەش بگوترێت، جێکەوتەی ڕیزبوونی مۆرفیمەکان لەناو دروستەی مۆرفۆسینتاکسدا جێگیرو نەگۆڕن، لەگەڵئەوەدا، کە دەتوانرێت لە سینتاکسدا ئاڵوگۆڕ لە جێکەوتەی ئارگومێنتەکاندا بکرێت، هەروەك لە دروستەی ڕستەی ترۆپکدا ڕوودەدات (بڕوانە (٩_ب))، کە ترۆپکی ڕستەی (٩_ا)ە، کەچیی مۆرفۆسینتاکسیی هەردوو ڕستەی (٩_ا،ب)، هەمان دروستەی (٩_پ)یان دەبێت، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە هەریەك لەو مۆرفیمانەی، دەبنە نوێنەری ئارگومێنت/ کەتیگۆرییە سینتاکسییەکان، هاونیشانە نیین، بەڵکو دوو دەستە کلیتیکی لەیەکجیاون‌و پەیوەست بە نیشانەی دۆخی ڕێزمانییەوە، گۆکردنی جیاوازیان هەن، بۆیە پارێزگاریی لە جێکەوتەی ڕوودانیان دەکەن.

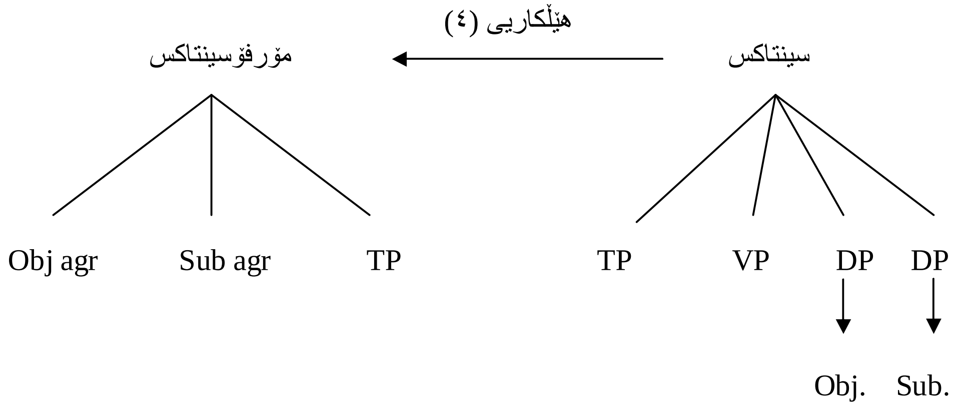

٩_ا. من کتێبەکانم کڕی.
ب. کتێبەکان، من t کڕیمن.
پ. کڕیمن.

بەگوێرەی نموونەکان، لە دروستەی مۆرفۆسینتاکسدا کرداری تافدار لەدوای خۆیەوە_ئاڕاستەی چەپی کردارەکە_، جێکەوتەی بەتاڵی بۆ نیشانەکانی ڕێککەوتن دەبێت، کە پاش جوڵاندنیان، دەبێتە جێکەوتەی گیرسانەوەیان، چونکە "بەبێ بوونی جێکەوتەی بەتاڵ، گواستنەوە ڕوونادات"[xxii]. ئەمەش لە کاتێکدایە، کە ڕستەی زمانی کوردیی، پەیڕەوی ڕێسای سەرکۆتایی دەکاتو بەوەش ڕەگی کردار بەپێی ویستە فەرهەنگییەی، لەپێش خۆیەوە جێکەوتەی بەتاڵی بۆ ئارگومێنت_داواکراوەکانی هەیە، بەمە جێکەوتەکانی لای ڕاستی کردارە فەرهەنگییەکە پڕدەکرێنەوە، کەچیی لە مۆرفۆسینتاکسدا بەهۆی جوڵاندنی کەتیگۆرییە بەمۆرفیمکراوەکانەوە، جێکەوتە بەتاڵەکانی چەپی TP یەکە بە نیشانەکانی دۆخی ڕێزمانیی ئارگومێنتە دەرنەبڕراوەکان پڕدەکرێنەوە، لێرەدا بۆئەوەی دروستەکە لەگەڵ سەرەوڕیزبوونی ڕستەی کوردییدا پێچەوانەنەبێتەوە، هاوکات جیاوازیی جێکەوتەی ئارگومێنت لەنێوان سینتاکسو مۆرفۆسینتاکسدا کاریگەریی لەسەر پارامێتەری مۆرفۆسینتاکسو لەوەشەوە ئاڕاستەی پێدانی دۆخ دروستنەکات، نیشانەکانی ڕێککەوتن وەکیەکییو هەمان ئاڕاستەیی بۆ کۆپیی کەتیگۆرییەکان دەرەخسێنن، بەجۆرێك، کە ڕستەی زمانی کوردیی، سەرەوڕیزبوونەکەی پەیڕەوی ڕێسای سەرکۆتایی (بکەر_ بەرکار_ کردار) دەکات، کاتێکیش بەهۆی پێواژۆی کۆپیکردنەوە کردەی لەبریدانان بۆ کەتیگۆرییە سینتاکسییەکانی ڕستە دەکرێت، ئەوا مۆرفیمە لەبریدانراوەکان بەهەمان شێوەی ڕیزبوونی کەرەستە بۆدانراوەکانیان، لەدوای کردارە تافدارەکەوە بەدوای یەکدا دێن، واتەهەمان سەرەوڕیزبوونیان دەبێت، بەمەش هەروەك لە سەرەوە خرایەڕوو، سەرەتا نیشانەی ڕێککەوتنی بکەر، پاشان نیشانەی بەرکاری بەدوادا دێت (بڕوانە (١٠))، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت، کە کەتیگۆرییەکانی (بکەر، بەرکار)ی ڕستە، بەشێوەی کەتیگۆریی سەربەخۆ بن، یان مۆرفۆلۆژییانە نوێنرابن، هەمان ئاڕاستەی ڕیزبوونیان هەن[xxiii]، بەمەش لەبەرئەوەی مۆرفۆسینتاکس نواندنێکی پاش_ڕستەیی سینتاکسە، کەواتە نیشانەکانی ڕێککەوتن تێیدا پارێزەری پارامێتەری ڕێککەوتن دەبن، بەو بەڵگەیەی، کۆتایی کردارەکە دەگرنو یاسای سەرکۆتایی پەیڕەودەکەن.

١٠. مـــن نامەکانـــم نووسی. ← نووسیـــمـــــــن.
بکەر بەرکار TP TP ن.بکەر ن.بەرکار
جێکەوتەی ڕاستی TP جێکەوتەی چەپی TP

نیشانەکانی ڕێککەوتن ڕێگەنادەن دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکان بە کەموکوڕییەوە ڕووبدەن، بەڵکو ئەم نیشانانە دەبنە هۆکاری گۆکردنی دروستەیەکی پڕو تێروتەسەل، لەبەرئەوەی: (ا) پارێزەری پارامیتەرن، (ب) پارێزەری ئاڕاستەی پێدانی دۆخن، (پ) نیشانەی دۆخن. کەچیی وێڕای گۆکردنی نیشانەکانی ڕێککەوتن، گەر بڕوانینە مۆرفۆسینتاکسی ڕستەکانی (١١)، کە کردارەکانیان ڕابردووی تێپەڕن، تێبینییدەکەین، دروستەیەکی جیاوازیان لەڕووی پارامیتەرەوە دەستخستووە، کە تێیدا گۆڕانکاریی لە سەرەوڕیزبوونی کۆپیی کەتیگۆرییە دەرنەبڕراوەکاندا ڕوویداوە، بەشێوەیەك چۆنێتیی بەدوایەکداهاتنی/ پارامیتەری مۆرفیمە لەبریدانراوەکانی ناو دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکە، هاوشێوەی سینتاکس لە جۆری (بکەر_بەرکار) نیین، بەڵکو بۆ (بەرکار_بکەر) گۆڕاون، بەمەش لەگەڵ سەرەوڕیزبوونە بنەڕەتییە

سینتاکسییەکەیاندا پەیکاڵو وەکیەك نیین، بەڵکو پێچەوانەبوونەتەوە[xxiv]، چونکە سەرەتا نیشانەی ڕێککەوتنی بەرکاریی، پاشان نیشانەی ڕێککەوتنی بکەریی بە TP یەکەوە لکاوە، لەمبارەشدا پێچەوانەبوونەوەکە، پارامێتەری هاوسێیەتیی لە دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکەدا بە بەراورد بە سینتاکس، بە پارێزراویی ناهێڵێتەوە، وەك دەبینین ئەم گۆڕانە تەنها لەو دروستە مۆرفۆسینتاکسییانەدا ڕوودەدات، کە لە ڕستەیەك کەوتوونەتەوە، بکەرەکەی کەسی سێیەمی تاك، یان کۆ بێت[xxv]. هەروەها بۆ ئەو کردارانەش، کە ڕانەبردووی تێپەڕن، هەمان سەرەوڕیزبوونیان دەبێت (بڕوانە (١٢)). پێویستە ئەوەش بگوترێت، پارامێتەر لە دروستەی مۆرفۆسینتاکسدا بۆ هەموو ڕستەیەکی بکەر جیاواز هەر بەو جۆرە دەبێت، کاتێك کردارەکانیان ڕانەبردووی تێپەڕبن (بڕوانە (١٣)).

١١_ا. ئەو موڵکەکانی فرۆشت. ← فرۆشتنـــی.
i j j i

ب. ئەوان منیان گەیاند. ← گەیاندمـــیـان.
i j j i

١٢_ا. باخەوانەکە زەوییەکە دەکێڵێت. ← دەیـــکێڵێت.
i j j i

ب. ئەوان دارەکان دەبڕنەوە. ← دەیـــانبڕنـــەوە.
i j j i

١٣_ا. من چا دەخۆمەوە. ← دەیـــخۆمـــەوە.
i j j i

ب. تۆ کتێبەکان دەخوێنیتەوە؟ ← دەیانخوێنیتەوە؟
i j j i

گرنگە ئاماژە بەوەش بدرێت، کە پاش ڕوودانی جوڵاندنەکان، وێڕای جیاوازیی پارامێتەری هاوسێیەتیی نێوان پڕۆژەی سینتاکسو مۆرفۆسینتاکس، هەردوو پڕۆژەکە هەمان پارامێتەری ئەگریمێنتیان هەن، چونکە مۆرفیمەکانی ڕێککەوتن لە مۆرفۆسینتاکسیشدا، کۆتایی کردارەکە، واتە جێکەوتەی پاش مۆرفیمی تاف دەگرن، بەوەش لە مۆرفۆسینتاکسی کوردییدا، مۆفیمەکانی تافو ڕێککەوتن هاوشێوەی دروستەی ڕستەی سادە، لە هەمان دەوروبەردا پێکەوە ڕوودەدەن[xxvi].

٤/١ مۆرفۆسینتاکسو دروستەی ئارگومێنت:

ئەو ڕاستییەی، کە کردارە لێکدراوەکان لە زمانی کوردییدا بەهۆی پڕۆسەی بەلێکسیمبوونەوە[xxvii] فۆڕمو ناوەڕۆکیان گۆڕانی بەسەردا دێتو دەبنە لێکسیمی سەربەخۆ، کاریگەرییان لەسەر دروستەو واتای مۆرفۆسینتاکس دەبێت، بەجۆرێك تەنها ئەو کردارە فەرهەنگییانەی، پەیڕەوی یاسای $[y]+V^0$ دەکەنو لە پۆلەڕەگەزدیاریکردنی فەرهەنگییاندا ئارگومێنت_داواکەرن، ڕێگەیانپێدەدرێت تەواوکەرەکەیان دەرنەبڕرێت، چونکە تەواوکەرەکە ئارگومێنتێکی سینتاکسیی داواکراوە، واتە ئازادیی ڕوودانی هەیەو نەبووەتە بەشێك لە کردارەکە، بۆیە دەکرێت ببێتە کەتیگۆرییەکی دەرنەبڕراوو بە نیشانەیەکی ڕێککەوتن جێگەبیگیرێتەوە (بڕوانە (١٤_ا،ب))، کە تێیدا /خوار/، V^0ی فرێزە کردارییەکەیە، چونکە ناوە کردارییەکەی /خواردن/ بۆ بەرهەمهێنانی فرێزی کردارییی ڕستەکە شکاوەتەوە، لەمیشەوە مۆرفۆسینتاکسی (١٤_ا) لە(١٤_ب)دا دەرخراوە، کەچیی ناوی کردارییی ڕستەی (١٥_ا)، لێکسیمی /نانخواردن/ە، بەوەش کرداری فەرهەنگیی /نانخوار/ دەبێتە V^0و سەری ڕێزمانیی فرێزە کردارییەکەی پێکدەهێنێت.

لەو جۆرە کردارانەدا، کە دروستەی لێکسیمیان هەن وەك /نانخواردن، یارییکردن، نوێژکردن، شووکردن، ژنهێنان....هتد/، لەبەرئەوەی واتای کردارەکە بە کەرتی یەکەمی دروستەکەوە بەندەو تەنانەت واتایەکی جیاوازیشی پێداوە، هاوکات لەو ڕووەشەوە، کە "سەگمێنتە وابەستەکەی کرداری فەرهەنگیی_لێکدراو لەڕستەدا جێکەوتەی ئارگومێنت_داواکراو ناگرێت، بەڵکو سەگمێنتە وابەستەکە لەگەڵ بناغە کردارییەکەدا بەشێوەی کردارێکی لێکدراو لە ڕستەکەدا پێکەوە دەبن بە ئارگومێنت_داواکەر..."[xxviii]، بۆیە دەرکەوتنو هەبوونی لەناو دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکەدا خورتییە، بەوەش بوار بە دەرنەبڕینو بەمۆرفیمکردنی نادرێت (بڕوانە (١٥_ب))، بەڵکو کردارە بەلێکسیمبووەکە بەهەمان ئەو فۆڕمەوە، کە لە سینتاکسدا شکاوەتەوە، لەناو دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکەدا ڕوودەداتەوە، بەپێچەوانەوە دەرنەبڕینی کەرتی یەکەم، دەیکات بە دروستەیەکی مۆرفۆسینتاکسیی جیاواز، کە نواندنی مۆرفۆلۆژییانەی پڕۆژەی ڕستەیەکی دیکە دەبێت، نەك ئەو ڕستەیەی، کە کردارەکەی، شکانەوەی فۆڕمێکی بەلێکسیمبووە (بڕوانە (١٥_پ)).

١٤_ ا. من نانم خوارد. /خواردن/
ب. خواردم Ø.
پ. من سێوم خوارد.
ت. من کێکم خوارد.
ج. من کولیچەم خوارد.

١٥_ ا. من نانمحوارد. /نانمخوارد/
ب. نانمخوارد.
پ. خواردم Ø.

به پشتبەستن بەو شیکردنەوانەی سەرەوە، دروستەی (١٥_پ) بۆ نواندنی پاش_ڕستەیی مۆرفۆسینتاکسییانەی (١٥_ا) نادروستە، چونکە پرۆژەی هەمان کردار نیین، بەڵکو ناوە کردارییەکە لە (١٥_ا)دا /نانخواردن/و لە(١٥_پ)یشدا /خواردن/ە، بەوەش دروستەکانی (١٥_ا،پ) سینتاکسییانەو سیمانتیکییانە پەیکاڵی یەك نیین. بۆ لێکسیمی /نانخواردن/، کەرتی /نان/ واتایەکی جیاوازی لە /خواردن/ دەداتێ، کە هەڵگری واتایەکی گشتییەو فۆڕمەکەی بۆ کردەی (نانخواردن) داڕێژراوە، هەربۆیە کەرتەکانی، هاوشێوەی یەك فۆڕمی چەسپاوی مۆرفۆلۆژیی، ڕەفتاردەکەن، پێکەوەلکاندنیشیان لەڕووی فۆڕمەوە ئەوە مسۆگەردەکات، کە بە یەك کەتیگۆریی فەرهەنگیی دادەنرێن. بەپێچەوانەوە لە ناوی کرداریی /خواردن/دا، کە دەروازە فەرهەنگییەکەی لە /نانخواردن/ جیاوازە، ویستەکەی، ئارگومێنت_بەڵگەیی_و داواکراوەو بەپێی کۆتوبەندی واتایی کردارەکە هەڵاوێردەکرێت. بەڵگەییبوونی ئارگومێنت_داواکراوی /نان/ لە /خواردن/دا، ڕێگەدەدات تەواوکەری فرەچەشن لەلایەن کردارەکەوە پەیوەست بە دروستەی ئارگومێنتەوە هەڵاوێربکرێت، بەجۆرێك کۆتوبەندی واتایی کردارەکەی تێدا ڕەچاوکرابێت، بەوەش دەشێت ناواخنی فەرهەنگیی /خواردن/، بۆ هەر فۆڕمێکی دیکەی وەك /سێو، هەنار، نان، گوڵەبەڕۆژە، کێك،.....هتد/ بگۆڕدرێت، بەمپێیە دەشێت دروستەی >خواردمØ<، نواندنی مۆرفۆسینتاکسییانەی یەکێك لە دروستەکانی (١٤_پ،ت،ج) بێت، کەچیی لە /نانخواردن/دا نائارگومێنتییو نابەڵگەیی /نان/، گۆڕینی کەرتی یەکەمی لێکسیمەکە بلۆکدەکات، چونکە کەرتێکی نائازادەو بەوەش کردارەکە بەهەمان فۆڕمو ناوەرۆکەوە بووەتە لێکسیمی سەربەخۆو لە فەرهەنگدا هەڵگیراوە. لەمەوە دەردەکەوێت، (١٥_پ) نواندنی مۆرفۆلۆژییانەی (١٥_ا) نییە، چونکە دروستەکان لەڕووی دروستەی ئارگومێنتو هاوکات لەڕووی واتاشەوە چوونیەك نیین، بەڵکو کردارەکەی (١٥_ا) پەیڕەوی یاسای فەرهەنگیی V^0+[...] دەکات، بۆیە بە کردارێکی تێنەپەڕ هەژماردەکرێت، هەر لەبەرئەوەشە فۆڕمی /نانخوار/ پریدیکاتۆرەو تەنها یەك جێکەوتەی بۆ بکەری ڕستەکە هەیە، پەیکاڵی ئەمەش، مۆرفۆسینتاکسی (١٥_ب) تەنها یەك جێکەوتەی بۆ نیشانەی بکەریی هەیە، کەچیی بەپێچەوانەوە دروستەی مۆرفۆسینتاکسیی (١٤_ب)، بۆیە دوو جێکەوتەی بۆ نیشانەکانی ڕێککەوتنی بکەرییو بەرکاریی هەیە، چونکە کردارەکەی لەجۆری تێپەڕەو لە(١٤_ا) کەوتووەتەوە، کە لەڕووی توخمی فەرهەنگییەوە، پەیکاڵی ئەوە.

لە نموونەکاندا نواندنی مۆرفۆسینتاکسییانەی کرداره بەلێکسیمبووەکان ئەوە دەردەخەن، کە (ا) دروستەکانی >خواردم Ø < و >نانمخوارد<، پێکهاتەی واتایی جیاوازیان هەن، چونکە لێکسیمی /نانخواردن/ فۆڕمێکی نوێیەو دەروازەی زانیارییەکەی لە /خواردن/ جیاوازە، جیاوازییەکەش لە پۆلەڕەگەزدیاریکردنە فەرهەنگییەکەیدا دەردەخرێت، هەروەك {نانخوار} هیچ تەواوکەرێکی ناوەکیی داواناکات، بەڵکو لە دروستەی ئارگومێنتەکەیدا تەنها ئارگومێنتی دەرەکیی داوادەکات، کەچیی بۆ کرداری {خوار}، هەردوو ئارگومێنتی ناوەکییو دەرەکیی، پێویستیی دروستەی ئارگومێنتی کردارەکە تەواوو تێردەکەن. (ب) ئاخێوەری زمانی کوردیی، پەیوەست بە زانیاریی پێشوەختەوە دەتوانێت لەسینتاکسدا لێکسیمە سەربەخۆکە هەڵبوەشێنێتەوە، بەوەش پێشبینییدەکرێت لە قۆناغێکی تردا کەرتە نائارگومێنتەکانی کرداره لێکدراوەکەش، بکرێنە مۆرفیمی ڕێککەوتن (بڕوانە (١٦)).

١٦_ا. نەوزاد ژنیهێناوە. /ژنهێنان/
ب. ژنی هێناوە، یان کچ؟ /هێنان/
پ. ژنی هێناوە.
ت. ژنێکی جوانی هێناوە.
ج. ژنێکی باشو خانەدانی هێناوە.
ح. هێنا Ø ی؟

کرداری (١٦_ا)، شکانەوەی لێکسیمی /ژنهێنان/ە، بۆیە /ژن/ کەرتێکی نائارگومێنتەو بەشێکە لە دروستەی فەرهەنگیی کردارەکە، دروستە/ لێکسیمەکەش، سیمانتیکییانە زانیاریی گشتیی دەداتو هەر بەهەمان فۆڕمیشەوە گۆکردنی سینتاکسیی دەبێت، کەچیی پەیوەست بە هەبوونی زانیاریی پێشوەختەوە سەبارەت بە جیاوازیی فیچەرە واتاییەکانی /ژن، کچ/ لای گوێگر، لە سینتاکسدا هەڵوەشاندنەوەی لێکسیمی /ژنهێنان/ ڕێگەپێدراوە، بەوەش ناوی کرداریی (١٦_ب)، بریتی دەبێت لە ناوی کرداریی /هێنان/، کە دەکرێت بەهۆی جۆراوجۆریی هەڵاوێرکردنی ناواخنەکەیەوە، زانیاریی تایبەت بۆ گوێگر بەرجەستەبکات، هەر بۆ نموونە پرسیارکردن لە کەرتی یەکەمی لێکسیمەکە

له (١٦_ب)دا، دروستەكەی له كەرتێكی نائارگومێنتییەوه كردووه به كەرتێكی ئارگومێنتیی، لەبەرئەوەی دەستخستنی وەڵامەكه بۆ گوێگر، پێویستی به بژاردەكردنی یەكێك له ئارگومێنتەكانی /ژن، كچ/ هەیه، هاوكات (١٦_پ) له (١٦_ب) وەرگیراوه، بۆیه كەرتی یەكەمی كردارەكه هەر به ئارگومێنت دەمێنێتەوه، بەمەش چاوەڕێدەكرێت بەم قۆناغانه، دەرفەتی دەرنەبڕین بۆ كەرته نائارگومێنتەكەی لێكسیمی /ژنهێنان/ له (١٦_ا)دا بڕەخسێتو به مۆرفیمی ڕێككەوتن جێگەبیگیرێتەوه، وەك مۆرفۆسینتاكسی (١٦_ح) نیشانیدەدات.

لێكدانەوەكان ئەو ئەنجامه دەستدەخەن، كه (ا) هەڵوەشاندنەوەكه، سینتاكسییانه گۆڕان له ناواخنی فەرهەنگیی لێكسیمەكەدا دروستدەكات، به جۆرێك دەبێتەهۆی ئەوەی، له كردارێكی تێنەپەڕەوه وەك كردارێكی تێپەڕی ئارگومێنت_داواكەر ڕەفتاربكات. (ب) هەڵوەشاندنەوەی لێكسیمەكه، له بەسینتاكسبوونی كردارەكەدا بەرجەستەدەبێت، چونكه بەپێی دەوروبەره مۆرفۆلۆژییەكەی كردار، مۆرفیمی ڕێككەوتن لەناو فرێزه كرداریيەكەدا به بەركارەوه دەلكێنرێت (بڕوانه (١٦_پ،ت،ج))، هەروەك {جوان، باش، خانەدان}، زانیاریی زیادەو پەیوەست به بەركاری {ژن}ەوه له سینتاكسدا دەدرێن، كەچیی له (١٦_ا)دا وەرگرتنی مۆرفیمی ڕێككەوتن لەناو دروستەی كردارەكەدا، پەیوەست به ڕەفتاری مۆرفۆلۆژیی كردارەوه ڕوویداوه.

٥/١ پڕۆژەی مۆرفۆسینتاكسو هەڵاوێركردنی سیمانتیكیی:

پڕۆژه ناوەندییەكانی له جۆری دەستەواژێلەو دەستەواژەكان، بەهۆی جێبەجێكردنی هەنگاوەكانی پڕۆژەسازدانەوه بەرهەمدەهێنرێنو دواتریش له قۆناغی پڕۆژەسازدانی فراوانكراودا پڕۆژەكان بۆ AgrP فراواندەكرێن. پرسیاری گرنگ لێرەدا ئەوەیه، ئایا بۆ دەستخستنی پڕۆژەی مۆرفۆسینتاكس، هەمان ئەو هەنگاوانه دەگیرێنەبەرو پەیڕەودەكرێن، كه له بەرهەمهێنانی پڕۆژه سینتاكسییه ڕستەییەكاندا جێبەجێكردنیان خورتییو پێویست بوو، یان پڕۆژه سینتاكسییەكان دەبنه بنەماو بناغه بۆ بەرهەمهێنانی پڕۆژەی مۆرفۆسینتاكسیی؟

گەڕانەوه بۆ هێڵكاریی (١)، كه پەیوەست به پێكهاته سینتاكسییو واتاییەكانەوه بۆ تێركردنی پێویستییەكانی سەر خرایەڕوو، دەستەبەری وەڵامی ئەم پرسیاره دەكات. بۆ ئەمەش ئەگەر وەهای گریمانەبكەین، له بەرهەمهێنانی پڕۆژه مۆرفۆسینتاكسییەكاندا هەمان ئەو هەنگاوانه دەنرێن، كه بۆ بونیاتنانی پڕۆژه ڕستەییەكان لەئارادان، ئەوا دەبێت هەنگاوی یەكەم بەپێی یاساكانی پڕۆژەسازدان، سەری فەرهەنگیی ڕەگ، تەواوكەرێك بۆ خۆی هەڵاوێربكات، بەڵام كاركردن بەو بۆچوونەی، دەرنەبڕینو كۆپییكردنی كەتیگۆرییه سینتاكسییه خورتییەكان، لێكەوتەی مۆرفۆسینتاكسیی دەبێت، بنەمای ڕێسای پڕۆژەسازدان بۆ تێركردنی پڕۆژەی فرێزی كرداریی پێشێلدەكات، چونكه ڕەگ بەپێی زانیاریی ناواخنەكەی، هەڵاوێری سیمانتیكیی تەواوكەر دەكات، هەڵاوێركردنەكەش، وابەستەی ڕێككەوتنی واتایی نێوان سەرو تەواوكەره، به دەربڕینێكی دیكه، هەڵاوێركردنی سیمانتیكیی جۆری تەواوكەر، بەپێی ئەو فیچەره واتاییانەی سەر دیارییاندەكاتو دەیانسەپێنێت، سنوردارو مەرج بۆدانراوه، بەوەش ئازادانه ڕوونادات. بۆ نموونه كرداری فەرهەنگیی /خوار/، هەڵاوێری سیمانتیكیی بۆ ئارگومێنتێك دەكات، كه [+خواردن] بێت، بۆیه دەبێت ئارگومێنتەكه هەبوو و لەئارادابوو بێتو لەتەك سەره هەڵاوێركەرەكەیدا دەرببڕدرێت، بەڵام لەناو دروستەی مۆرفۆسینتاكسدا، ڕەگ ناتوانێت هەڵاوێری سیمانتیكییو تەنانەت پۆلەڕەگەزییش ئەنجامبدات، هۆو پاساوی ئەمەش لەبنەڕەتدا، به هەبوونی كلیتیكەكانەوه_دەرنەبڕینی ئارگومێنتەكانەوه_گرێدراوه، چونكه ناتوانن دەربڕی كۆی ئەو فیچەره واتاییانه بن، كه پۆلەڕەگەزه دەرنەبڕراوەكەی لەڕووی مەرجی ڕاستەقینەوه هەیبووه، بەڵكو سیمانتیكییانه نادیارنو تەنها دەربڕی كەسو ژمارەن، بەجۆرێك وەك پێشتر گوترا، كلیتیكەكان نیشانەی ئاخنراون بەزانیاریی مۆرفۆلۆژییو سینتاكسیی، كه جگەله كەسو ژماره، زۆرینەی زانیارییه ئەبستراكتەكانی ناواخنی مۆرفیمەكان، نانوێنرێن، سەرباری ئەوەی، بەهۆی ئەم نیشانانەوه، ڕێككەوتنی سینتاكسیی بۆ پاراستنی پارامیتەرو ئاڕاستەی پێدانی دۆخ دەستەبەردەكرێت، هەربۆیه ڕەگ بەپێی زانیاریی ناواخنەكەی، دەسەڵاتی ئەوەی نییه مەرجه واتاییەكانی بۆ دیاریكردنو هەڵاوێركردنی ئەو نیشانانه بسەپێنێتو بخاتەڕوو، بەوەش له مۆرفۆسینتاكسدا بنەماكانی هەڵاوێركردنی سیمانتیكیی، كه به ڕێككەوتنی فیچەری واتایی نێوان سەرو تەواوكەرەوه بەنده، جێبەجێناكرێت. وێڕای ئەوەش، له مۆرفۆسینتاكسدا كرداری تافدار TP، جێكەوتەی بەتاڵی بۆ نیشانەكانی ڕێككەوتن هەیه، نەك ڕەگ، لەكاتێكدا له سینتاكسدا TP وەك تەواوكەری Agr^0 بۆ بونیاتنانی پڕۆژەی AgrP گۆدەكات، بۆیه هاوشێوەی ڕەگ، دەسەڵاتی هەڵاوێركردنی كلیتیكی نییه.

هەموو ئەمانه دەیسەلمێنن، ڕێساكانی پڕۆژەسازدان بۆ پڕۆژەی مۆرفۆسینتاكس چالاك نیینو بەوەش ڕوودانو جێبەجێكردنیان پێشبینییكراو نیین، ئەمه ئەو مانایه دەردەبڕێت، كه هیچ كام له پێكهاته سینتاكسییەكانی (١،٢)، لەوانیشەوه پێكهاتەكانی (٣)و (٤)یش لەئارادا نیین، بەو هۆیەشەوه مۆرفۆسینتاكس له قۆناغی پڕۆژەسازدانی فراوانكراودا ڕوودەدات، كه قۆناغی پاش بونیاتنانی پڕۆژه ناوەندییەكانه بۆ بەرهەمهێنانی پڕۆژەی ڕسته. هەموو ئەمانه بەڵگەن بۆ ئەو ڕاستییەی، مۆرفۆسینتاكس پڕۆژەیەكی پاش_ڕستەیی دروستەی ڕووكەشەو جێبەجێكردنی هەنگاوەكانیشی له پێكهاتەی سینتاكسیی (نواندنی سەرپشكییانه)دا بەهۆی ئەو میكانیزمانەوه، كه خرانەڕوو، ڕوودەدات. ئەمەش پەیوەست به وەڵامی پرسیارەكەوه، بوونی وەها گریمانەیەك ڕەتدەكاتەوه، كه لەسەرەوه پێشكەشكرا، هاوكات هێنانەوەی

بەڵگەکانیش، وادەکەن خستنەڕووی هێڵکاریی (٥) پەیوەست بە هەڵاوێرکردنی سیمانتیکیی نیشانەکانی ڕێککەوتنەوە بۆ پڕۆژەی مۆرفۆسینتاکس، ناپەسەندو ڕێپێنەدراو بێت.

*هێڵکاریی (٥)

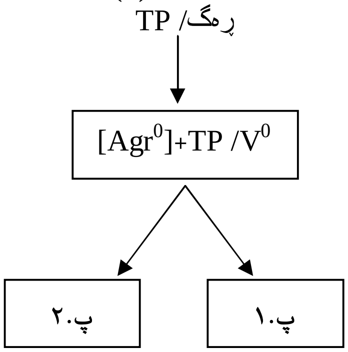

٦/١ دۆخ لە دروستەی مۆرفۆسینتاکسدا:

پەیوەست بە تیۆری دۆخەوە، پاڵیوەری دۆخ وەك بنەمایەکی تیۆرەکە ئەوە مسۆگەر دەکات، هەموو فرێزێکی دیارخەریی ئاشکرا ئەو جێکەوتانە دەگرن، کە دۆخیان تێدا دەدرێت، بەوەش پاڵیوەرەکە ئەوە دەکاتە مەرج، کە هەر DP یەك لەناو ڕستەدا دەرکەوتنی هەبێت، دەبێت دۆخێکی ڕێزمانیی پێبدرێت، ئەم مەرجە بە خشکەیی دەربڕی ئەوە دەبێت، کە دەبێت بەرامبەر هەر کەرەستەیەکی دۆخدەر، دۆخ_وەرگرێك لەئارادا بێت.

لێرەدا پەیوەست بە ئەو زانیارییەوە، کە لە سینتاکسدا کەتیگۆرییەکانی (کرداری فەرهەنگیی، کرداری سینتاکسیی، کرداری تافدار)[xxix] کەرەستەی دۆخدەرنو هەریەکەیان لە پڕۆژەو نواندنی جیادا دۆخ بە تەواوکەرەکەیان دەبەخشن، هاوکات بەوپێیەی مۆرفۆسینتاکس نواندنی سینتاکسە بە مۆرفێم، ئارگومێنتەکان بوونێکی بەرجەستەیان نییەو ڕێککەوتن بەرهەمیاندێنێت، کەواتە دەبێت مۆرفێمەکانی ڕێککەوتن ببنە نیشانەی دۆخ بۆ کەتیگۆرییەکی دۆخ_وەرگری دەرنەبڕراوو ئەو جێکەوتانە بگرن، کە دۆخیان هەن، ئەمەش دەریدەخات، کە لە کاتی دەرنەبڕینی هەر ئارگومێنتێکی دۆخداردا، دەبێت نیشانەیەکی دۆخ ڕوودات، بەو واتایەی، هەبوونی نیشانە، بەڵگەیە بۆ بوونی دۆخی کەتیگۆرییەکی گۆنەکراو. لەم ڕووەوە "بوونی فۆرمی جیاوازی کلیتیکەکان لەزمانی کوردییدا، بۆ بوونی دۆخی ڕێزمانیی جیای فرێزە ناوییەکان دەگەڕێتەوە، لەبەرئەوەی هەریەك لە بەرکارو بکەر لەکاتی کرتاندنیاندا فۆڕمی جیای کلیتیکەکانیان وەردەگرن...."[xxx]، هەروەك لەزمانی ئینگلیزییدا شکانەوەی ناوەکیی لە جێناوە سەربەخۆکاندا بۆ وەرگرتنی دۆخ ڕوودەدات، لەو ڕووەوە، کە دۆخ فرەچەشنیی ئەو فۆڕمانەن، کە DP یەکی دۆخ_وەرگر بەپێی جۆری گۆکردنەکەی لەسینتاکسدا وەریاندەگرێت. بۆ نموونە وەرگرتنی دۆخ لەڕێی شکانەوەی دروستەی ناوەکیی جێناوی سەربەخۆوە بۆ کەسی دووەمی تاك بەرجەستەدەبێت، هەروەك فۆڕمی He بۆ دۆخی نۆمینەتیڤیی، His بۆ دۆخی خستنەپاڵ، Him یش بۆ وەرگرتنی دۆخی ئەکوزەتیڤیی، دەشکێنەوەو بەوەش وەك نیشانەی دۆخ گۆدەکەن، بەمپێیەش "دۆخ، ئەدگارێکی مۆرفۆسینتاکسییە، چونکە جێناوەکان لە ئینگلیزییدا فۆڕمی مۆرفۆلۆژیی جیایان هەنو بەگوێرەی دۆخەکەشیان، جێکەوتەی سینتاکسیی جیاواز دەگرن"[xxxi]، هەروەك لە زمانی کوردییشدا شکانەوەی کلیتیکەکان بۆ دۆخی ڕێزمانیی ڕوودەداتو فۆڕمەکەشیان بەپێی جۆری دۆخەکان گۆڕانی بەسەردا دێت، ئەمەش بەڕوونیی لە دەستەی کلیتیکەکانی (م_مان)، (م_ین)دا دیارە، کە بەگوێرەی گۆکردنە جیاوازەکانیان لە سینتاکسدا دەشکێنەوە، بەوەش بە نیشانە دەرکەوتووەکانی بەرجەستەکردنی دۆخ لە کوردییدا هەژماردەکرێن. لەبەرامبەر ئەمەدا، پێشبینییناکرێت شکانەوەی ناوەکیی لە دروستەی کەرەستە دۆخ_وەرگرەکانی (فرێزی دیارخەریی/ جێناو)دا ڕوودات.

لێکدانەوەی ئەو نموونەو بەڵگانەی هێنرانەوە، دەبنە وەڵام بۆ ئەو پرسیارەی پێشتر سەبارەت بە سەربەخۆیی پڕۆژەی مۆرفۆسینتاکس ئاڕاستەکرا، هەروەك ئەو ڕاستییە دەسەلمێنن، کە لە زمانی کوردییدا پڕۆژەی مۆرفۆسینتاکس پەیکاڵی پڕۆژەی ڕستەیەو لەویشەوە وەردەگیرێت، بەبەڵگەی ئەوەی (ا) هەموو ئەو بنەماو ڕێسایانەی لە بەرهەمهێنانی پڕۆژەی ڕستەدا پەیڕەودەکرێن، بەهەمان شێوە لە مۆرفۆسینتاکسیشدا هەبوو و پارێزراون، (ب) هەروەکچۆن لە سینتاکسدا بکەرو بەرکار دوو ئارگومێنتی سەربەخۆو جیان، بەو شێوەیەش لە مۆرفۆسینتاکسدا نیشانەکانی دۆخی نۆمینەتیڤو ئەکوزەتیڤ، کە نیشانەن بۆ کەتیگۆرییە دۆخ_وەرگرەکان لە سینتاکسدا، لەیەکجیاوازن (j,i)، لەبەر ئەم دوو هۆکارە، ناتوانرێت مۆرفۆسینتاکس بە پێڕەوێکی سەربەخۆی جیاواز لە سینتاکس هەژماربکرێت.

ئەو کردارانەی بەهۆی پێشناوە فەرهەنگییەکانی /پێ_، تێ_، لێ_/وە هەڵگوێزراون، دەروازەی زانیارییەکەیان لە

دەروازەی زانیاریی کردارە بنەڕەتییەکەیان جیاواز دەبێت، هاوکات ئەم پێشناوە فەرهەنگییانە لە سینتاکسدا فۆڕمەکەیان بۆ پێشناوی سینتاکسیی دەشکێنەوە، بەوەش دروستەی PP بەرهەمدێنن، کە تێیدا پێشناوە سینتاکسییەکە وەك سەری ڕێزمانیی حوکمکەر گۆدەکاتو دۆخی ڕێزمانییش بە تەواوکەرەکەی دەدات. لەم ڕوانگەیەوە گرنگە ئەو ڕاستییە بزانرێت، بەرهەمهێنانی دروستەی مۆرفۆسینتاکس لەو ڕستانەوە، کە بەهۆی ئەم کردارانەوە بونیاتنراون، پەیوەست بە سەری حوکمکەرو پێدانی دۆخەوە لێکدانەوەی جیاوازیان دەبێت، وەك لە(١٧)دا ئەزموونبەنددەکرێت.

١٧_ا. من لەبابەتەکانم کۆڵییەوە.

ب. م ن کۆڵییەوە

پ. pro trace لێمکۆڵینەوە.
j i j i

گەر بڕوانینە (١٧)، تێبینیدەکەین کەتیگۆرییە سینتاکسییەکانی دروستەی (١٧_ا) هاوتاو پەیکاڵی دروستەی مۆرفۆسینتاکسیی (١٧_پ) ن، تێیدا نیشانەکانی ڕێککەوتن لەگەڵ ئارگومێنتە دەربڕراوەکانی (بکەر، بەرکار)ی (١٧_ا)دا ڕێککەوتنیان هەیە، بۆ ئەوەش کرداری فەرهەنگیی /کۆڵی_ەوە/، دۆخی ئەکوزەتیڤ بە PP ی {لەبابەتەکان} دەدات، PP یەکەش لەناوەوە دۆخی ئەکوزەتیڤی هەیە، کە پێشناوی سینتاکسیی /لە_/ دەیداتێ، نەك کردارە فەرهەنگییەکە، چونکە پڕۆژە گەورەکەی PP، بەربەست بۆ پێدانی دۆخ لەلایەن کردارەکەوە بە تەواوکەری ناوەوەی PP یەکە دروستدەکات، بەڵام کاتێك (١٧_ا) مۆرفۆلۆژییانە لە دروستەی مۆرفۆسینتاکسیی (١٧_پ)دا دەنوێنرێت، ئەوا پێشناوە سینتاکسییەکە بۆ پێشناوی فەرهەنگیی /لێ_/ دەگۆڕێتەوە[xxxii]، کە کەرەستەیەکی دۆخدەر نییە، لەمبارەشدا هەبوونی نیشانەی دۆخی ئەکوزەتیڤیی /ن/، کە لە سینتاکسدا لە ڕێگای پێشناوە سینتاکسییەکەوە دراوە، لە دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکەدا لەڕێگای ڕەگەکەوە دەدرێت _کە بەهەمان فۆڕمەوە لەناو دروستەکەدا گۆدەکات_، چونکە بەهۆی هەبوونی تەنها یەك نیشانەی دۆخەوە، پێشناوی فەرهەنگیی /لێ_/ لەسەردەکەوێتو بەوەش توانای پێدانی دۆخی نامێنێت. ئەمەش بە ئەوەوە پەیوەستە، کە هەر سەرێکی ڕێزمانیی تەنها یەك دۆخ دەداتو لەبەرامبەریشدا هەر دۆخ_وەرگرێك، تەنها یەك دۆخ وەردەگرێت، هەربۆیە /ن/، کە نیشانەی دۆخی ئەکوزەتیڤیی تەواوکەری PP یەکەیە، تەنها یەك جار دۆخ لە ڕەگەکەوە لەبری پێشناوە فەرهەنگییە لەسەرکەوتووەکەی، وەردەگرێت، بەوەش ڕەگەکە وەك سەرێکی دۆخدەر دەبێتە ئەلتەرناتیڤی پێشناوەکە بۆ پێدانی دۆخ، چونکە مەرجە هەموو نیشانەیەکی دۆخ لە دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکاندا لەلایەن سەرێکەوە حوکمی دۆخی ڕێزمانیی بکرێت.

بەپشتبەستن بە لێکدانەوەی نموونەی (١٧)، پرسیارێکی گرنگ دێتەئاراوە، ئەویش ئەوەیە، ئایا مەرجە لە هەموو دروستەیەکی مۆرفۆسینتاکسدا، نیشانەکانی ڕێککەوتن پەیکاڵی کەتیگۆرییە دەرنەبڕراوە بەمۆرفیمکراوەکان بن؟ بە دەربڕینێکی دیکە، بۆ بونیاتنانی دروستەی مۆرفۆسینتاکس لە سینتاکسەوە، مەرجە گشت ئارگومێنتە سینتاکسییەکان نیشانەی ڕێککەوتن لەجێی خۆیان کۆپییبکەنو لەناو دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکەدا دەرکەوتنی خورتییان هەبێت؟

وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە، بە چەندێتیی ئەو سەرە ڕێزمانییانەوە پەیوەستە، کە دۆخدەرنو لەناو دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکەدا هەبوو و دەرکەوتوون، بەجۆرێك، کە بنەماکانی تیۆری دۆخیان تێدا پارێزراو بێت، بەوپێیەی پەیوەندییەکی ڕاستەوانە لەنێوان سەری دۆخدەرو ئارگومێنتی دۆخ_وەرگردا هەیە، بۆیە هەوڵدەدرێت بەرجەستەکردنی وەڵامی پرسیارەکە، بە هێنانەوەی بەڵگە لە (١٨) دا تاقیبکرێتەوە.

١٨_ا. من جلەکانم لە تەنافەکـــە کردەوە.

ب. م ن نیشانەی نییە کردەوە

پ. pro trace لێمـکردنـــەوە.
j i j i

لە (١٨_ب)دا، نیشانەکانی ڕێککەوتنی /م، ن/، پەیکاڵی هەردوو ئارگومێنتی بکەریی {من}و بەرکاریی {جلەکان}ن لە(١٨_ا)دا، کە پاش دەرنەبڕینیان، بەو نیشانانە جێگەیان گیراوەتەوە، کەواتە لە دروستەی مۆرفۆسینتاکسیی (١٨_پ)دا، /ن/ پەیکاڵی بەرکاری ڕاستەوخۆی {جلەکان}ە، کە دۆخی ئەکوزەتیڤیی هەیەو لەسینتاکسدا لەڕێی کرداری سینتاکسیی V^- ەوە پێیدراوە، کەچیی لەبەرئەوەی فرێزی {تەنافەکە}، کە تەواوکەری فرێزە پێشناوییەکەیە، بەهۆی

فیچەرەکانی [-کەس، -ژمارە، -توخم]ەوە، ئارگومێنتێکی بەمۆرفیمنەکراوەو نیشانەی نییە، بۆیە ڕەگی کردارەکە، کە پێشتر لە سینتاکسدا دۆخی بە دروستەی PP یەکەدەدا، لە دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکەدا وەك سەرێکی ڕێزمانیی هەبوو، لەبری PP، حوکمی بەرکاری ڕاستەوخۆی {جلەکان} دەکاتو بۆ ئەوەش دۆخ بە نیشانەکەی دەدات، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت، کە پەیوەست بەم نموونەیەوە، لە سینتاکسدا هەردوو سەری دۆخدەری V^0، V^- هەبوون، کەچیی لە مۆرفۆسینتاکسدا تەنها یەك سەری دۆخدەری V^0 ماوەتەوە، ئەمەش ئەو ڕاستییە پشتڕاستدەکاتەوە، کە V^0 توخمێکی فەرهەنگیی پڕۆژەسازدەر X^0 ە، بۆیە لە هەردوو پڕۆژەی سینتاکسو مۆرفۆسینتاکسدا فۆڕمێکی هەبووەو ڕوودەداتەوە. نەبوونی نیشانەی دۆخی تەواوکەری PP یەکە_{تەنافەکە}_ش وادەکات، پێشناوە سینتاکسییەکە لە (١٨_پ)دا لە فۆڕمە فەرهەنگییەکەیدا دەربکەوێتەوە، بەوەش توانای پێدانی دۆخی نامێنێت، کە لە سینتاکسدا بە DP ی تەواوکەری PP یەکەی دەدا، بۆیە وا چاوەڕواندەکرێت، ئەم هۆکارە، پاساوی سینتاکسیی بۆ دەرنەکەوتنی PP لە مۆرفۆسینتاکسدا بهێنێتەوە، هەروەك وەڵامەکەش دەبێتە بەڵگەیەکی ئەزموونبەند بۆ ڕەتکردنەوەی ئەو گریمانەیەی، لەسەرەوە پێشنیازکرا[xxxiii].

١٩_ا. من فەرشەکانـــــم بەئەوان شت.

ب. م نیشانەی نییە ن شت

پ. pro trace پێمـــشتن.
i j i j

لە(١٩_ب)یشدا هاوشێوەی نموونەی (١٨)، تەنها نیشانەی بکەرو بەرکار لە پێواژۆی کۆپییکردنی ئارگومێنتەکانی (١٩_ا)دا دەرکەوتوون، بەڵام ئەوەی دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکەی (١٩_پ) لە (١٨_پ) جیادەکاتەوە ئەوەیە، کە لە (١٩_پ)دا، /ن/ نیشانەی دۆخی ئەکوزەتیڤییە بۆ فرێزی {ئەوان}ی بەرکارە ناڕاستەوخۆکە، نەك بەرکاری ڕاستەوخۆی {فەرشەکان}، کە هەمان دۆخی هەیەو لە سینتاکسدا لەڕێی V^- ەوە دراوە، بەڵام وەك گوترا لەبەرئەوەی لە مۆرفۆسینتاکسدا تەنها سەری دۆخدەری ڕەگ ماوەتەوە، بەپێی بنەماکانی تیۆری دۆخیش، هەر سەرێکی ڕێزمانیی دۆخدەر تەنها یەك دۆخ دەدات، هەربۆیە ڕەگیش توانای پێدانی یەك دۆخی ئەکوزەتیڤیی هەیە، لەو ڕووەشەوە، تەواوکەری PP یەکە لە سینتاکسدا، کە فرێزی {ئەوان}ە، لەڕێی پێشناوی /بە_/وە دۆخی پێدراوە، بەڵام لە دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکەدا لەبەرئەوەی خاوەنی فیچەرەکانی [+کەس، +ژمارە، +توخم]ە، بۆیە نیشانەیەکی ڕێککەوتن لەجێی خۆی کۆپییدەکات، کە نیشانەی دۆخە، ئەویش بەهۆی لەسەرکەوتنی پێشناوی فەرهەنگیی /پێ_/وە، ڕەگی کردارەکە حوکمیدەکاتو دۆخی دەداتێ.

ڕاڤەکردنی سینتاکسییانەی نموونەکانی سەرەوە بە ئەو ئەنجامەمان دەگەیەنن، کە هەبوونی سەری دۆخدەر، مەرجی هەبوونی تەواوکەرەکەیەتی، هەر کاتێکیش تەواوکەرەکە گۆنەکرا، ئەوا دەبێت نیشانەکەی هەبێت، بەواتا چەندێتیی ژمارەی نیشانە هەبووەکانی دۆخ لە دروستەی مۆرفۆسینتاکسدا، دەبێت تەنها لەگەڵ ئەو ئارگومێنتانەی ناو دروستە سینتاکسییەکەدا بەرامبەرو وەکیەك بوەستنەوە، کە بەمۆرفیمکراون، ئەمەش بەخشکەیی ئەوە دەردەبڕێت، مەرج نییە بتوانرێت گشت ئارگومێنتە دەربڕراوەکان لە سینتاکسدا، بەمۆرفیمبکرێنو بە نیشانەی ڕێککەوتن جێگەیان بگیرێتەوە، هۆکاری ئەمەش لەلایەك بە جۆری فیچەرە بنەڕەتیی/ زگماکییەکانی ئارگومێنتەکانەوە پەیوەستە، لەلایەکی دیکەشەوە بۆ ژمارەی سەری ڕێزمانیی دۆخدەر لە دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکەدا دەگەڕێتەوە، چونکە دەبێت سەری حوکمکەری دۆخو کۆپیی ئارگومێنتەکان/ نیشانەکانی ڕێککەوتن، هاوتاو پەیکاڵی یەك بن.

ئەنجام

١. شیکردنەوەکان دەستەبەری ئەو ئەنجامە دەکەن، کە دروستەی مۆرفۆسینتاکس، نواندنێکی پاش_ڕستەیی پڕۆژە سینتاکسییە ڕستەییەکانە، بۆیە لە دروستەی ڕووکەشدا ڕوودەداتو مەوداکەشی، ڕێسای پڕۆژەسازدانی فراوانکراوە، کە گشت پێویستییە سینتاکسییو سیمانتیکییەکانی تێربوونی پڕۆژەی ڕستەیی فرێزی ڕێککەوتنی تێدا تێرکراوە، بەوەش پڕۆژەکە لێکەوتەی دوا نواندنی خورتیی سینتاکسیی دەبێت، بەپێچەوانەشەوە هەنگاوەکانی ڕێسای پڕۆژەسازدان، بەوپێیەی بە پڕۆژە ناوەندییەکانەوە پەیوەستن، نابنە ڕێوشوێنو میکانیزمی بونیاتنانی پڕۆژەی مۆرفۆسینتاکس.

٢. پێواژۆی بەرهەمهێنانی دروستەی مۆرفۆسینتاکسیی، پێڕەوبەندانە لە چەند هەنگاوێکی زنجیرەیی یەکلەدواییەکدا جێبەجێدەکرێت، هەنگاوەکانیش پەیوەست بە تیۆری جوڵەی کۆپییەوە لای چۆمسکیی، بەهۆی وەچەئۆپەراسیۆنەکانی (دەرنەبڕین Deletion، کۆپییکردن)ەوە ڕوودەدەن، کە لەلایەك ئارگومێنتە خورتییەکانی ڕستە بە نیشانەکانی ڕێککەوتن جێگەیان دەگیرێتەوەو ئەم هەنگاوانەش، نواندنێکی جیای کردارەکان بەرجەستەدەکەن، لەلایەکی دیکەشەوە، ئەگریمێنت، پەیوەندیی هاونیشانەکردن لەنێوان جێکەوتەی ئارگومێنتە دەرنەبڕراوەکەو نیشانەکەیدا دروستدەکات، بەوەش بنەمای دۆخو پارامیتەری هاوسێیەتیی لە دروستەکەدا پارێزراو دەبن، هەر ئەوەش بنەمای سینتاکسیی زمانی کوردیی دەستەبەردەکات.

٣. دروستەی مۆرفۆسینتاکس هاوشێوەی سینتاکس پرۆژەی ڕێککەوتنە، بەوپێیەی نیشانەکانی ڕێککەوتن، پەیکاڵییو وەکیەکیی نێوان هەردوو پرۆژەکە پەیوەست بە پۆلەڕەگەزو دۆخو پارامیتەرەوە مسۆگەردەکەن، بەوەش ڕێککەوتن دەبێتە مەرجو پێویستیی حەتمیی بونیاتنانی پرۆژەی مۆرفۆسینتاکس، هەروەك ڕستەش هەڵگرو وابەستەی هەمان مەرجی خورتیی سینتاکسییە.
٤. پەیوەست بە خاڵی (٣)وە، پێشبینیناکرێت لێکدانەوەیەکی واتایی دروست بۆ دروستەیەکی مۆرفۆسینتاکسیی بکرێت، ئەگەر مۆرفیمەکانی، سیمانتیکییانە بۆ پۆلەڕەگەزە سینتاکسییە دەربڕراوەکان نەگەڕێنرێنەوە، ئەمەش بە ئەدگاری سیمانتیکیی نیشانەکانی ڕێککەوتنەوە بەندە، کە بڕی زانیارییەکەیان سنوردارەو جگەلە فیچەرەکانی [+کەس، +ژمارە، +توخم]، پەیوەست بە ناواخنی پۆلەڕەگەزە دەرنەبڕراوەکانەوە، توانای بەرجەستەکردنو پێدانی زانیاریی زیاتریان نییە، هەربۆیە (سەر)یش بەپێی زانیاریی ناواخنەکەی، دەسەڵاتی ئەوەی نییە مەرجە واتاییەکانی بۆ هەڵاوێرکردنی کلیتیکەکان بسەپێنێت، بەوەش لە مۆرفۆسینتاکسدا بنەماکانی هەڵاوێرکردنی سیمانتیکیی، کە بە ڕێککەوتنی فیچەری واتایی نێوان سەرو تەواوکەرەوە بەندە، جێبەجێناکرێت.
٥. بەوپێیەی ڕێککەوتن پرۆژەی مۆرفۆسینتاکس بەرهەمدەهێنێت، کەواتە مۆرفیمەکانی ڕێککەوتن دەبنە نیشانەی دۆخ بۆ ئارگومێنتێکی دۆخ_وەرگری دەرنەبڕراوو بەپێی جۆری دۆخەکەشیان، جێکەوتەی سینتاکسیی جیاواز دەگرن. هەروەك شکانەوەی کلیتیکەکان بۆ گۆکردنە جیاوازەکان ڕوودەداتو بەوەش فرەفۆرمیی کلیتیکەکان لە کوردییدا، دۆخی ڕێزمانیی جیای فرێزە ناوییەکان دەگەیەنن. کەواتە هەبوونی سەری دۆخدەر، مەرجی هەبوونی تەواوکەرەکەیەتی، هەر کاتێکیش تەواوکەرەکە گۆنەکرا، ئەوا دەبێت نیشانەکەی هەبێت، هەروەك لە مۆرفۆسینتاکسدا نیشانەکانی دۆخی نۆمینەتیڤو ئەکوزەتیڤ، نیشانەی کەتیگۆرییە دۆخ_وەرگرە دەرنەبڕراوەکانن.
٦ . ئەنجامەکانی (١_٥) بەڵگەن بۆ ئەو ڕاستییەی، کە لە زمانی کوردییدا پرۆژەی مۆرفۆسینتاکس پەیکاڵی پرۆژەی ڕستەیە، بۆیە بە پێرەوێکی سەربەخۆ دانانرێت، چونکە هەموو ئەو بنەمایانەی لە بەرهەمهێنانی پرۆژەی سینتاکسیی ڕستەدا پەیڕەودەکرێن، لە مۆرفۆسینتاکسیشدا هەبوو و پارێزراون.

لیستی زاراوەکان

	پ
Agreement parameter	پارامیتەری ڕێککەوتن
Subjucency parameter	پارامیتەری هاوسێیەتیی
Post sentence	پاش ڕستە یی
Projection Principle	ڕێسای پرۆژە سازدان
Extended Projection Principle	ڕێسای پرۆژە سازدانی فراوانکراو
Syntactical Sub categorization	پۆلەڕەگەزدیاریکردنی سینتاکسیی
Lexical Sub categorization	پۆلەڕەگەزدیاریکردنی فەرهەنگیی
Pre sentence	یی پێش_ڕستە
	ت
Copy theory	تیۆری کۆپیی
	ج
Movement	جوڵاندن
	د
Morphosyntax structure	دروستەی مۆرفۆسینتاکس
	س
Functional heads	سەرە ئەرکییەکان
Lexical head	سەری فەرهەنگیی
	ف
Functional phrase	فرێزی ئە رکیی
	گ
Transformation	گواستنەوە
	ن
Representation	نواندن
Syntactic representation	نواندنی سینتاکسیی

Case marker	نیشانەی دۆخ
	ه
Semantic selection	هەڵاوێرکردنی سیمانتیکیی
	ی
Deletion rules	یاساکانی دەرنەبڕین

لیستی کورتکراوەکان

نیشانه	ن
Agreement	Agr.
Agreement phrase	AGRP
Determiner phrase	DP
Object	Obj.
Object agreement	Obj agr
Subject	Sub.
Subject agreement	Sub agr
Tense	T^0
Tense phrase	TP
Lexical Verb	V^0
Syntactic Verb	V^{-}
Verb phrase	VP

سەرچاوەکان

بەزمانی کوردی:

ا_ کتێب:

١.ئازاد ئەحمەد حسەین (٢٠٠٩)، سینتاکسی کرداری لێکدراو لە شێوەزاری هەورامیدا، لە بڵاوکراوەکانی مەڵبەندی ڕۆشنبیریی هەورامان، چاپخانەی یاد.

٢.عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسوڵ (٢٠١٤)، ناکردن لە کوردیدا، چاپی یەکەم، چاپخانەی هێڤی، هەولێر.

٣.محەمەد مەعروف فەتاح (٢٠١٠)، لێکۆڵینەوە زمانەوانییەکان، چاپی یەکەم، چاپخانەی رۆژهەڵات، دەزگای توێژینەوەو بڵاوکردنەوەی موکریانی، هەولێر.

٤.محەمەدی مەحویی (٢٠٠٦)، ئاوەزداریی‌و ڕێزمانی ناوەرۆك وابەستە، زانکۆی سلێمانی.

٥.__________(٢٠٠١)، رستەسازیی کوردیی، زانکۆی سلێمانی.

٦.وریا عومەر ئەمین (٢٠٠٤)، چەند ئاسۆیەکی تری زمانەوانی، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، بڵاوکراوەی ئاراس، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر.

٧.__________(٢٠١٦)، ڕێزمانی کاری زمانی کوردی، بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی زانکۆی سەڵاحەددین، هەولێر.

ب_ نامەی زانکۆیی (بڵاونەکراوە):

٨. ئاوات ساڵح قادر (٢٠١٥)، ڕێککەوتنی سینتاکسیی لەزمانی کوردیی‌و فارسییدا، نامەی ماستەر، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی.

٩. ئەبوبەکر عومەر قادر (٢٠٠٣)، بەراوردێکی مۆرفۆسینتاکسی لە زمانی کوردی‌و فارسیدا، نامەی دکتۆرا، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی.

١٠. ئومێد بەرزان برزۆ (٢٠١٠)، مۆرفۆسینتاکس‌و دروستەکانی لە شێوەزاری خانەقیدا، نامەی دکتۆرا، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی.

١١. پێشڕەو ساڵەح عەلی (٢٠١٥)، یاسا مۆرفۆفۆنۆلۆجییەکان لە دارشتەی مۆرفۆسینتاکسدا، نامەی ماجستێر، سکوڵی زمان/ فاکەڵتی زانستە مرۆڤایەتییەکان، زانکۆی سلێمانی.

١٢. تارا موحسن قادر (٢٠٠٤)، جێناو: لێکدانەوەیەکی نوێ لە زمانی کوردیدا (بە کەرەستەی دیالێکتی خواروو)، نامەی

ماجستێر، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی.
١٣. عرفان مستەفا حمەڕحیم (٢٠٠٣)، ڕستەی ئاوێتە لەزاری سلێمانیو هەورامیدا، نامەی ماجستێر، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی.
١٤. عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسوڵ (١٩٩٥)، مۆرفیمە ڕێزمانییەکانی کار، نامەی دکتۆرا، کۆلێژی ئاداب، زانکۆی سەڵاحەدین.
١٥. محەمەد مەجید سەعید (٢٠١٥)، فەرهەنگو پرۆسەی بەلێکسێمبوون، نامەی ماجستێر، سکوڵی زمان، زانکۆی سلێمانی.
١٦. نازەنین جەلال ئەحمەد (١٩٩٥)، ڕستە لەڕووی دارشتنەوە لە زمانی کوردیدا، نامەی ماجستێر، کۆلێجی پەروەردە، زانکۆی بەغدا.

پ. گۆڤار:

١٧. ئازاد ئەحمەد حسەین (٢٠١٢)، یاسای گواستنەوەی کۆپیکردن لەسینتاکسی زمانی کوردیدا_شێوەزاری سلێمانی، گۆڤاری زانکۆی کۆیە، ژمارە(٢٢).
١٨. عەبدولجەبار مستەفا مەعروف، کاروان عومەر قادر (٢٠١١)، کاریگەریی فەرهەنگ لە بنیاتی دروستە سینتاکسییەکاندا، گۆڤاری الأستاز، جامعە بغداد، العدد (١٨٦).
١٩. عەبدولجەبار مستەفا مەعرووف(٢٠١٣)، نواندنی زانیارییە زگماکییەکانو دروستەی فۆرمە گۆڕاوەکان، گۆڤاری زانکۆی سلێمانی_بەشی B، ژمارە(٣٨).
٢٠. ________(٢٠١٤)، زانیاریی زمانییو پێرەوی نیشانەکردن لەزمانی کوردییدا، گۆڤاری زانکۆی سلێمانی_بەشی B، ژمارە(٤٥).

بەزمانی ئینگلیزیی:

ا_کتێب:

21.Cook. V. & Newson, M. (1997), Chomsky's Universal Grammar, second edition, Blackwell Publishers.
22. Bobaljik, J. D. (1995), MORPHOSYNTAX: THE SYNTAX OF VERBAL INFLECTION, Massachusetts Institute of Technology .
23. Bussmann, H. T: Trauth, G. & Kazzazi, K. (2006), Routledge Dictionary of Language and Linguistics, Taylor & Francis
24.Kang, D. (2005), Scrambling in Universal Grammar: an analysis of scrambling as optional movement in Korean and other languages, Institut fuer Linguistik/Anglistik der Universitaet Stuttgart.
25. Radford, A. (2012), AN INTRODUCTION TO ENGLISH SENTENCE STRUCTURE, First published, CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS.

ب_ پێگەی ئەلیکترۆنیی:

26. Kobele, G. M / http://home.uchicago.edu/~gkobele/files/Kobele10AAbar.pdf
27-Bošković, Ž. & Nunes, J. / http://web.uconn.edu/boskovic/papers/Boskovic Nunes-2007.pdf

پەراوێزەکان:

[i] بەپێی هەندێك بۆچوون، "مۆرفۆسینتاکس پرۆسەی کۆپیکردنی ڕەگەزەکانی ڕستە (بەتایبەتی بەرکار)ە". ئازاد ئەحمەد حسەین (٢٠١٢: ٢٤٢)

[ii] ا. ئاوات ساڵح قادر (٢٠١٥: ٥٣)
ب. ئومێد بەرزان برزۆ (٢٠١٠: ١٣٢) بۆچوونی وایە، کە"ڕستەی مۆرفۆسینتاکسی دروستەی ئەو ڕستانە دەگرێتەوە، کە کەتیگۆرییە سینتاکسییەکانی وەك فرێزی ناوی یان فرێزی جێناوی لە جێکەوتەکانی بەرکارو تەواوکەرو سەربارو دیارخەردا پاش گوێزانەوەیان بەجێناوی لکاو (نووسەك) لە دروستەی ڕووکەشدا جێگیردەکرێنو بەبەشێکی ناو ڕستەکەوە دەلکێن".

[iii] "مۆرفۆسینتاکس هەموو ئەو فۆڕمە مۆرفۆلۆژییانە دەگرێتەوە کە ئەرکی سینتاکتیکیان هەیەو چەمکەکانی ناسراوی، نەناسراوی، ژمارە_تاكو کۆ، ڕەگەز، دۆخ، کەسو دەمکات...تد دەگرێتەوەو مۆرفیمە ڕێزمانییە وشەگۆڕەکان

(Inflectional morphemes) دەیان نوێنن". ئەبوبەکر عومەر قادر (٢٠٠٣: ٢٨). هاوکات پێشڕەو ساڵەح عەلی (٢٠١٥: ٩٠)یش لەمبارەیەوە دەڵێت: "مۆرفۆسینتاکس دارِشتەیەکی تێکچڕژاوی ئاڵۆزی مۆرفیمەکانی پێکهاتەی مۆرفۆلۆجیی‌و سینتاکسە، بەهۆی پەیوەندییە سینتاکسییەکانەوە بەیەکەوە بەستراون".

[iv] کۆپیکردن (لەبەرگرتنەوە): یاسایەکی گواستنەوەیە، جێبەجێکردنی بەسەر ڕەگەزەکانی ڕستە، لە شێوەزاری سلێمانیدا، بە یاسایەکی گواستنەوەی بەئارەزووەوە بەندە. ئازاد ئەحمەد حسەین (٢٠١٢: ٢٣١).

[v] ئومێد بەرزان برزۆ (٢٠١٠: ١٤٩) لە تێزی دکتۆراکەیدا بۆچوونی وایە، دروستەی ڕستە پاش بەرهەمهێنانی، لە دروستەی قوڵەوە بۆ دروستەی ڕووکەش دەگوێزرێتەوە، لە ئەنجامی ئەم گوێزانەوەیەدا بەهۆی یاساکانی گوێزانەوەوە Transformational rules، کۆمەڵێك پڕۆسە جێبەجێدەکرێن، وەك پرۆسەی بەکلیتیککردن‌و پرۆسەی بەلووتکەکردن !

[vi] عەبدولجەبار مستەفا مەعروف‌و کاروان عومەر قادر (٢٠١١: ٤٣٢)

[vii] کەتیگۆرییە سەربارەکان بەمۆرفیمناکرێن، چونکە لەگەڵ هیچ نیشانەیەکدا ڕێککەوتنیان نابێت. بۆ نموونە مۆرفۆسینتاکسی ڕستەکانی <ئێمە خانووەکەمان کڕی> و <ئێمە دوێنێ خانووەکەمان کڕی>، هەمان دروستەی <کڕیمان Ø> یان هەیە، کە تەنها کەتیگۆرییە خورتییەکانیان بە مۆرفیم نوێنراون.

[viii] ا. هەندێك لێکۆڵەر، دروستەکانی (سوتام، دێ، خواردمان، نوسییان، بردت، هێنای.....) بە سادەترین ڕستە، یان ڕستەی وشەیی، ناودەبەن. بڕوانە: عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسوڵ (٢٠١٤: ٤٨)

ب. عرفان مستەفا حمەرحیم (٢٠٠٣: ٤٢) پێیوایە، مۆرفۆسینتاکس خاوەنی فۆرمێکی مۆرفۆلۆژیی‌و دروستەیەکی سینتاکسییە، هەروەك دروستەکەش بە ڕستەیەکی ناوکەوتوو/ بەناویەکدا شکاوە ناودەبات.

[ix] عەبدولجەبار مستەفا مەعرووف (٢٠١٤: ٩٨)

[x] لەهەندێك توێژینەوەدا ئەو بۆچوونە خراوەتەڕوو، کە هەموو کردارێك لە کوردییدا ڕستەیە، کاتێك بەتەنها دەردەکەوێت، بەوپێیەی ڕستە بریتییە لە کردارو پێویستییەکانی. عەبدوڵلا حوسێن ڕەسوڵ (١٩٩٥: ٧٨)، هەروەك ئەو بۆچوونەش لەئارادایە، کە پێیوایە، دەشێت ڕستەی سادە لە کوردییدا لە تاکە وشەیەکدا بێت، بەجۆرێك سادەترین ڕستەی کوردیی، لە کردارێکی گەردانکراو پێکدێت، کە چەمکی بکەرو کردارو هەندێکجار بەرکاریشی تێدا بێت. نازەنین جەلال (١٩٩٥: ٥١)، بەڵام بەپێچەوانەوە بەپێی شیکردنەوەو بەڵگەکانی ئەم توێژینەوەیە، سینتاکس‌و مۆرفۆسینتاکس لەڕووی پۆلەڕەگەزی سینتاکسیی (دروستەی ئارگومێنت)و سیمانتیك‌و تەنانەت پارامێتەریشەوە، دوو پڕۆژەی ئەلتەرناتیڤی یەکترن.

[xi] ئاوات ساڵح قادر (٢٠١٥: ٥٣)

[xii] محەمەدی مەحویی، ڕستەسازیی کوردیی (٢٠٠١: ٣٣٩) پێیوایە، جێناوی لکاوی بکەریی زمانی کوردیی، بەشێکی فەرهەنگیی کردارەکەن، بە واتا لەڕێی جێبەجێکردنی یاسای جێگۆڕکێوە پەیدانابن، بەڵکو خۆیان لەبنەڕەتدا هەن. هەر لەم ڕووەوە، تارا موحسن قادر (٢٠٠٤: ٥٥_٥٩)یش وایبۆدەچێت، کلیتیکی بکەریی، بەرهەمی گواستنەوە نەبێت، بەڵکو بەرهەمی دروستەی قوڵ بێت، هەمبەر بەمە، کلیتیکی بەرکاریی، بەرهەمی سینتاکسیی بێت، کە لە پاش بەکلیتیککردن‌و گواستنەوە لە دروستەی ڕووکەشی ڕستەدا بەرهەمدێت، بە بەڵگەی ئەوەی، کلیتیکی بەرکاری ڕاستەوخۆ دەبێتە ڕێگر لەبەردەم دەرکەوتنی بەرکاری ڕاستەوخۆ لە فۆرمی تەواوی فەرهەنگیدا، چونکە ئەگەر کلیتیکی بەرکاریی، وەك بکەریی، بەرهەمی دروستەی قووڵ بووایە، نەدەبووە ڕێگر لەبەردەم دەرکەوتنیدا. لەڕاستیشدا ئەم لێکدانەوانە، لەگەڵ بۆچوون‌و شیکردنەوەکانی ئەم توێژینەوەیەدا یەکناگرنەوە، چونکە ئاڕاستەی کارکردن تێیدا بەو جۆرەیە، کە هەردوو کلیتیکی بکەریی‌و بەرکاریی لە دروستەی ڕووکەشدا ڕوودەدەن، هەروەك هێنانەوەی نموونەو بەڵگەی پێویست، دروستیی بۆچوونەکە پشتڕاستدەکەنەوە.

[xiii] سەرچاوەی پێشوو، ٥٤

[xiv] ئازاد ئەحمەد حسەین (٢٠٠٩: ١٠٤)

[xv] بۆ زانیاریی زیاتر لەبارەی جوڵاندنەوە، بڕوانە:

Kobele, G. M/ http://home.uchicago.edu/~gkobele/files/Kobele10AAbar.pdf

[xvi] پێشڕەو ساڵەح عەلی (٢٠١٥: ١١٢) بۆچوونی وایە "لە دروستەی ڕستەی مۆرفۆسینتاکسیدا، کەرەستەکانی دروستەی ڕستەی تەواو لەئاستی قووڵەوە DS بۆ ئاستی ڕووکەش SS بچووکدەکرێنەوەو ڕستەی مۆرفۆسینتاکسی لێدروستدەکرێت".

[xvii] بۆ دەستخستنی زانیاریی لەبارەی تیۆری جوڵەی کۆپییەوە، بڕوانەئەم سەرچاوانە:

(a) Baltin, M. (2010: 1) / https://as.nyu.edu/content/dam/nyu-as/faculty/documents/baltin_copytheoryofmovement.pdf

(b) Bošković, Ž. & Nunes, J. / http://web.uconn.edu/boskovic/papers/Boskovic-Nunes-2007.pdf

---

[xviii] Radford, A. (2012: 125)

[xix] ibed, 394

[xx] بەلای چۆمسکیی ١٩٨١ ەوە، پێویستە شوێنپێ لە جێکەوتەی بنەڕەتیدا، بەهۆی پەیوەندیی ئاماژەبۆکراوی شوێنپێیکەوە، حوکمبکرێت. Kang, D. (2005: 17)

[xxi] بۆ زانیاریی زیاتر لەبارەی شوێنی کلیتیکی بکەریی‌و بەرکاریی لەڕستەدا، بڕوانە: تارا موحسن قادر (٢٠٠٤: ٥٤_٥٥)

[xxii] Cook, V. & Newson, M. (1997: 194)

[xxiii] مەبەست لە سەرەوڕیزبوونی ڕستەیەکی ئاساییە، نەك دروستەی ترۆپك، کە تێیدا بەرکاری ڕستە دەهێنرێتە پێشەوە، سەرباری ئەوەش، لەم توێژینەوەیەدا کردارە ڕابردووەکان کراونەتە پێوەری شیکردنەوەو دەستخستنی ئەنجامەکان، نەك کرداری ڕانەبردوو.

[xxiv] وریا عومەر ئەمین (٢٠١٦: ٢٤_٢٥) بە ناونیشانی (شوێنی ڕاناوی لکاو لەناو داڕشتەی کاردا)، بەپێی جۆری بکەر، ئاماژەی بە سەرەوڕیزبوونی هەردوو دەستەی (١)و (٢)ی جێناوەکان/ کلیتیکەکان کردووە.

[xxv] محەمەد مەعروف فەتاح (٢٠١٠: ٢٤٦) بۆچوونی وایە، پێشبینیی ئەوە ناکرێت، کە نیشانەکانی ڕێککەوتنی (بکەریی‌و بەرکاریی) لەناو دروستەی هەمان کرداردا، کامیان پێشتر دێت، هەمبەر بەم بۆچوونە، وریا عومەر ئەمین (٢٠٠٤: ١٠١) چۆنێتیی ڕیزبوونی پێکەوەهاتنیانی دیاریکردووە.

[xxvi] مەرج نییەڕوودانی نیشانەی ڕێککەوتن‌و مۆرفیمی تاف لەهەموو زمانێکدا هەر بەمجۆرەبێت، بۆ نموونە لە زمانی ئینگلیزییدا نیشانەی تافی ڕابردوو /_ed/و نیشانەی ڕێککەوتنی ئاشکرای کەسی سێیەم /_s/ لە دابەشبوونی تەواوکەرانەدان، کەچیی لەزمانی ئایسلەندییدا، نیشانەکانی تافی ڕابردوو /_i, _ðuð/ لەگەڵ نیشانەکانی ڕێککەوتندا، ئازادانە پێکەوە ڕوودەدەن. Bobaljic, J. D. (1995 :28). کەواتە ئەگەر دەرکەوتنی مۆرفۆلۆژیی تاف، دەرکەوتنی مۆرفۆلۆژیی ئەگریمێنت بلۆکبکات، ئەوکات پێویستە هەردوو چەمکەکە، لە مۆرفیمە دەرکەوتووەکەدا بەرجەستەبن.

[xxvii] پرۆسە بەلێکسیمبووەکان لە سینتاکسەوە نەخشەیان بۆ دەکێشرێت، ئەویش بەوپێیەی یاساو دروستە سینتاکسییەکان لە بنیاتی فۆرمە مۆرفۆلۆژییە لێکدراوەکاندا ڕۆڵیان هەیە. عەبدولجەبار مستەفا مەعرووف (٢٠١٣: ٧٣). بۆ زانیاریی زیاتر سەبارەت بە پرۆسەی بەلێکسیمبوون، بڕوانە: محەمەدی مەحویی (٢٠٠٦: ١٠٨_١١٤)، محەمەد مەجید (٢٠١٥: ٤٥_٥٠). هەروەها سەبارەت بە پرۆسە بەلێکسیمبووەکانی کرداریش، بڕوانە: عەبدولجەبار مستەفا مەعرووف‌و کاروان عومەر قادر (٢٠١١: ١٩_٢٣)

[xxviii] ئارام ڕەشید مەجید (٢٠١٦: ٦٣)

[xxix] شایانی گوتنە لەناو دروستەی مۆرفۆسینتاکسدا، هاوشێوەی سینتاکس، سەرە حوکمکەرەکانی V^0، V^-، T^- ڕوودەدەنەوە، بەپێچەوانەوە بۆ نواندنی مۆرفۆسینتاکس، هەندێك لە ئارگومێنتە حوکمکراوەکان، ئەوانەی لەسینتاکسدا هەبوو و دەرکەوتوون، نیشانەی ڕێککەوتنیان نابێت، بەواتا کۆپیناکرێن. هۆو پاساوی ئەم سنوور بۆدانانەش، بەجۆری فیچەری واتایی پۆلەڕەگەزە سینتاکسییەکانەوە پەیوەستە.

[xxx] ئاوات ساڵح قادر (٢٠١٥: ٥٤)

[xxxi] Radford, A. (2012: 394)

[xxxii] وریا عومەر ئەمین (٢٠٠٤: ٩٩) بۆچوونی وایە، گەر بەرکاری ناڕاستەوخۆ بە ڕاناوی لکاو جێگیرکرا، ئەوا پرێپۆزیشنی /بە_/ دەبێت بە /پێ_/و /لە_/ش دەبێت بە /لێ_/.

[xxxiii] بڕوانە: وەچەپاری (١/١)ی توێژینەوەکە.